

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

132

2010

2002

294

ՍԱՅԻՍ ԱՄՍԱԳՐԱՆ

ՆՈՐԱՅՐԵԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆԻ
ՍԽԱԼՆԵՐԸ

ԿՐԹԹ

ՄԵՍՐՈՅ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

ՋՄԻԻՈՆԻԱ

ՏԳԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

1886

401
2-96

0051
47

401

12453

2-96 M

ՆՈՐԱՅՐԵԱՆ ԲԱՌԱՐԱՆԻ ՍԻԱԼՆԵՐԸ՝

ԱՌԱՋԻՆ ԵԱՐՔ

Պ. Նորայր Բիւզանդացի Մասի շաբաթաթերթի 1886 Նոյ-
սեմբերյան մէջ անգորդ ու քաշկուտուկ պատասխան մը կը գրէ Ա-
պրիլի 1884 Սեպտ. 27 թուով հրատարակուած մեր մէկ յօդ-
ուածի դէմ՝ իրեն նպատակ դնելով պարզուած խնդիր մը շիտ-
թել, մանաւանդ թէ խեղդել զայն բառերու մէջ՝ որոնցմով խա-
լացած է Քայն իր բոլոր կեանքը . . . :

Աւելորդ կ'երևի մեզ ծանրանալ երկու տարիէ հետէ մեր և
Պ. Նորայրի միջեւ կեցած վիճաբանութեան վրայ՝ զոր այլ ևս
փակուած կը համարինք, և որմէ՝ ինչպէս գիտեն ազգայինք,
մեր ծանուցեալ թշնամուց բաժինն ուրիշ բան չեղաւ՝ բայց ե-
թէ կորանք, ամբի, անմարտելի դասեր և ծանր ծանր հարուած-
ներ ամէն կողմէ՝ կոշտ և անիրաւ «պատասխանատուութեան» մը
առթիւ որ «նախատինք» հստակուեցաւ «հայ գրականութեան»,
և որ «ղբաղիտական և բարոյական բիւր թերութիւններ» ամե-
նաախուր կերպիւ զի պարզէր Հայ ազգի առջև»:

Այն, կ'ուզենք յարգել այն երջանիկ մուացկոտութիւնը՝
զոր Պ. Նորայր ցոյց կուտայ այսօր, և մենք իսկ կը մոռնանք յօ-
ժարակամ մեր թշնամուց անմոռանալի շահատակութիւններն՝
որք՝ ըստ ընդհանուր տպաւորութեան, անարդ շահախնդրու-
թիւն մը միայն ունէին իրենց շարժառիթ, և որք ալ պատմու-
թեան կը վերաբերին: Մեր նպատակն է այս անգամ մեծ բա-
ռագրին հայերէն և ֆրանսերէն թանձր սխալներու մէկ շարքը
ցուցնել ոչ միայն անոր փոքրոգի բծախնդրութիւններէ և խրոխտ

1 Պոլսէ պատասխան մ'սպասելու հարկէ սոյն ուսումնասի-
րութեան հրատարակութիւնը ետ ձգեց ճիշդ երեք ամիս:

924

405 17

5037
47

ու անհեթեթ գրգիռներէ վերջապէս հարկադրեալ, այլ և որչափ յայտնուած փափաք մը կատարելու համար . . . :

Այսպակրկիտ և անսովոր պայքարի մը մէջ նետուելէ յառաջ՝ կ'ուզենք սակայն յայտարարութիւն մ'ընել, եթէ երբէք հարկ կը տեսնուի այսպիսի յայտարարութեան : Մենք երբէք յաւակնութիւն ունեցած չենք մեր անձն ամենագէտ և անսխալ կարծելու : Կ'ընդունիմք մտադիւր թէ իրական սխալներ կը գտնուին մեր այլ և այլ երկասիրութեանց մէջ՝ առանց իմաստակ բծախնդրութեանց և տպագրական յայտնի վրիպակներու խօսքն ընելու : Այդ սխալները՝ քիչ շատ անբաժան ամեն մարդկային գործերէ, կրնան արդիւնք լինիլ թէ անուշադրութեան, թէ երբեմն ոճի անփութութեան, և թէ — պէտք է նաև աւելցնել — անգիտութեան : Զմեզ կը ճանչնանք իբր խոնարհազոյն որ հայ գրագրտական դասուն մէջ, ուր կը պանծայ բարձրագույն անսխալ և ամենագէտ Պ. Նորայր՝ որ իր անբաւ և անեզր հմտութիւնը կ'ուզէ յայտնել՝ ուրիշներու սխալներն խժրժելով : Իր անսխալութեան գիտակցութեամբ նա կը գրէ հրապարակաւ թէ ինքզինք «տգէտ ու խայտառակեալ» պիտի ճանչնայ, եթէ իր վրիպակները՝ նաև թերութիւնները ցուցուին : Նա կ'ըսէ անվրդով. «Եթէ հազիւ երկու երեք քան գտնես իմ ստուար մատ, «եանէս . . . Օսմանեան դատարաններու առջև պիտի քաշեմ՝ «զքեզ իբրև զրպարտիչ և յափշտակիչ» : Երկու տարի կայ որ կը գրէր նա այս ծաղրելի տողերն՝ ուր ամբարտաւանութիւնն կը բազմի եօթն ամբողջ և ուր սակայն ողջմտութիւնը կը փայլի իր կատարեալ բացակայութեամբ, և այսօր տակաւին չխեղարբած՝ տղայաբար կը հրաւիրէ զմեզ որ ցուցնենք իր սխալները :

Պիտի քննենք՝ այս հրաւերի համեմատ՝ Պ. Նորայրի գրաբառը և միանգամայն անոր սեփական երկու ձախորդ թերութիւններ, պահպանողական ոգի և յուր կամ թանձր ճաշակ. պիտի քննենք իր աշխարհաբառը, պիտի քննենք վերջապէս իր ֆրանսերէնը, որպէս զի բոլոր ազգը տեսնէ և հասկնայ մեծանուն լեզուագէտին գեր ի վեր հմտութեան աստիճանը : Կ'ուզենք մի-

¹ Անճման լեզուագետն այս անգամ ալ կ'սպասուայ իր բուրգեքերը մեծ. Զիյիկիլիբեանի դեմ դարձնել : Կ'արժեք որ մեծ բառագիրն մեծ ապտակ մ'ալ «Թշուառներու» հմուտ քարգմանչէն ընդունի . . . :

անգամ ընդ միշտ խորտակել և երբեմն իր զէնքերով իսկ պատժել մեր թշնամին, մէկ խօսքով՝ այդ սխալակրկիտ անտանելի մենամոլն բուժել իր գոնդակ ախտէն՝ եթէ հնար է :

Կ'սկսինք իր գրաբառէ :

Պ. ՆՈՐԱՅՐԻ ԳՐԱԲԱՌԸ

Մեր բառագիրն երկար տարիներ գրաբառ հին գրքեր ուսումնասիրած՝ և «Հայկական Բառաքննութիւն» մ'ալ հրատարակած է՝ իր ուսումնասիրութեանց արդիւնք¹ : Թէ ինչ աստիճան յաջողակ՝ վայելուչ կամ ճիշդ կերպիւ կը գրաբառէ նա՝ չգիտենք. թէ և իր բառգրքէ ժողովուած ինչ ինչ պղտի հատակոտորներ՝ զոր վարը պիտի տեսնենք, բաւական աննպաստ լոյս մը կուտան այս մասին : Կ'ընդունինք յօժարակամ թէ Պ. Նորայր բառագէտ մը կրնայ ճանչցուիլ սահմանաւոր հմտութեամբ : Թէ ամեն բառագէտ չէ կարող բառագիր լինիլ՝ այս ճշմարտութիւնն ակն յայտնի կ'երևի Նորայրեան երկէ, որ վիժած գործ մ'է ըստ ամենայնի : Զայս ի հարկին պիտի հաստատենք ընդարձակ ուսումնասիրութեամբ մ'որու հիմերը դրուած են արդէն, և որու մէջ մեր ընելիք ամէն կերպ դիտողութեանց ու նաև սրբազրութեանց գումարը քաղմա՞նի-քի-բերու պիտի կրնայ հասնիլ, ինչպէս բացայայտ կ'երևի քանի մ'երեսներու վրայ միայն մեր կատարած քննութեան արդիւնքէ : Հոս խնդիրը Պ. Նորայրի բառագրութեան վրայ չէ այլ անոր գրաբառ հմտութեան :

Մեծ բառագիրը կ'ըսէ իր Յայտարարութեան մէջ. «Այն բաներն որ հին են և նոր աւմամբ կը գործածենք, (պէտք էր աւելցնել նաև մերձաւոր աւմամբ, քաջ հայկաբանութիւն յայտնելու համար) զանազանաձեւ կրկին * աստղանշանով, իսկ նորահնար բառերը կ'որոշեմ մէկ * աստղանշանով» : Այս կրկնակի խոստմանց դէմ գործուած անթիւ մեղանշանք հիմնական անհմտութիւն կը յայտնեն մեծ հայկաբանին կողմէ : Դիւրին խուղարկութեամբ մը դնենք հոս տասն օրինակներ :

Պ. Նորայր իր «Բեռնաբան» Բառարանի մէջ Abandon բառի Տ

¹ 1880ի Ար. Մաճույ մեջ այս պղտի տետրակի վրայ Արթ. Սուրբա Պարոնեան վարդապետի քաղաքավար՝ բնութի եւ բանար քննադատութիւնը կարգացողը լիովին տեսած են այդ գլոյն եւ պատուական եկեղեցակա՞նի գերիվեր եւ համեստ հմուտութեան :

նչ կը դնէ, Անգարդութիւն, Պարզութիւն (ի բանս, ի գնացս) : Վենետիոյ սրբազրեալ Առձեռն Բառարանի համեմատ Անգարդութիւն կը նշանակէ . 1. Տճեւութիւն, 2. Անկարգութիւն : Այդ բառն եթէ Abandonի (զեղեցիկ՝ սիրուն անխուժութիւն) յատկացնել ուղուի, յայտնի է թէ նոր առումով պիտի գործածուի այն, ուրեմն ո՞ր է կրկին աստղանիչ : Clou բառի զիմաց կը նշանակուի Գամ՝ առանց կրկին աստղանիչի կամ Սի (Ստորին Հայերէն) : Մեծ Աշխարհակալը չգիտեր թէ Գամ բառն այդ նշանակութեամբ ռամկական է, և չէ՛ գործածուած հին մատենագրութեանց մէջ : Traité, Convention, Դաշնադրութիւն : Դաշնադրութիւն ետքէն մտած բառ մ'է, ո՞ր է անոր յատկացեալ աստղանիչ : Clepsydre, Ջրի Ժամացոյց, Ջրագող : Ջրագող բառկայ արդէն գրաբառի մէջ և կը նշանակէ «բռն», «բռնալը» . Ինչո՞ւ մէկ և ոչ երկու աստղանշան այդ հայերէն հին բառի առջեւ : Boudoir, Ներքին սենեակ կանանց, Առանձնոց : Ենթադրելով իսկ թէ Առանձնոց լաւ յատկացում մը լինի Boudoirի, ո՞ր է հին մատենագրութեանց մէջ Միայնանոցի մտքով գործածուած այդ բառի կրկին աստղանիչը : Factotum, Ամէնարար . ո՞ր է կրկին աստղանիչ նոր առումը գործածուած այդ հին բառի առջեւ : Ferronnière, Ջեղենակ՝ առանց աստղանիչի . միթէ նախնեաց գործածութեամբ զրուած է այդ բառը : Drame (տեղէ մ'առնուած) Բանագործութիւն : Նախնեաց Բանագործութիւնը կը համապատասխանէ՞ Drameի, և մանաւանդ անոր այժմեան առումի . ո՞ր է կրկին աստղանիչ : Moulure, Գէսք . ո՞ր հայ մատենագիրը Գէսք բառ գործածած է Moulureի նշանակութեամբ : Accentuer, 1. Ուրբել : Ուրբել կը նշանակէ Tordre, Tortiller և այլն և այլն : Ո՞ր հին հեղինակութեան մէջ Ուրբել գործածուած է Accentuerի խնամտով : Accolade, 2. Սրահարութիւն . քաջ հայկարանն ո՞ր գտած է այդ բառը՝ զոր կը գործածէ անխուժ սրտիւ : Հայ բառարանն կը դնէ Սրահար, սուրով զարնող սպաննող : Guéridon, Ջահակալ . ո՞ր է աստղանիչ այս նոր բառի առջեւ՝ զոր հին կը կարծէ : Եւ այլն, և այլն և այլն : Ո՞ր ձգեմք հին հայերէն գրականութեան մէջ չտեսնուած ածանցներ ու միանգամայն նոր վերջաւորութեամբ բառեր՝ որք առանց աստղանիչի կը գտնուին պահպանողական Բառգրքի մը մէջ՝ որ նախնեաց մատենագրութիւնը ձգիւ պատկերելու յաւակնութիւն ունի : Օր մ'այս բառերու ընդարձակ հաւաքոյթը կրնանք ընել՝ եթէ ուղենք . . . :

Հարկ է սակայն Պ. Նորայրի հայկարանական սահմանաւոր ջրսենք թերի՝ հմտութեան աւելի շշտեւել պայցոյցներ տալ հոսուստի և կը դնենք քանի մ'օրինակներ՝ հարեանցի խուզարկութեան մ'արդիւնք, մեծ բառադրի հայերէնն այս վերջին օրերս Քոյն սկսած լինելով ուսումնասիրել . . . :

Bande, 1 նշ. Երէզ, մանեւոր . 3. Երէզ, շերտ, գօտի : Երէզ գոյականը հայերէնի մէջ կը նշանակէ աւերակ տեղ : Յայտնի է թէ հայ լեզուի աշխարհակալն (այս պերճ տիտղոսն իր վճռուոյց յողուածներէ մէկու մէջ կը գտնենք), որ պարզապէս էմիլեանի սխալը կ'օրինակէ, պէտք էր գրել Երիզ : Ի՞նչպէս կը լինի որ Երէզն սխալ մնայ Բառգրքի մը մէջ՝ որ սրբագրուած է յատուկ Յաւելուածով մ'ուր ամբողջ երկն ուրիշ փնտռած ու մաշուած լինելու ասի յայտնի նշաններ կան : Գարձեալ մի և նոյն էջի մէջ՝ երկու բառ վար Bandelletteի առջև ձիւղ մի և նոյն կերպիւ նշանակուած է Փոքրիկ երէզ, մանեւոր : Մեծ հայկարանն Falba'a բառի առջև ևս կը դնէ Երէզ (bande) լայն և այլն : Ընթերցողը համոզուեցան կարծենք թէ Երէզ բառի նշանակութիւնը պարզապէս անծանօթ է Աշխարհակալի : Battant, «ր. Ուռն, Լեզու գանգակի՝ միշտ ըստ էմիլեանի, և Պ. Նորայրի կողմէ հայ համանշանակ մը՝ Թակաղ : Զանգակի Ուռն և գանգակի Լեզու նոյն բանը չեն նշանակեր, և Պ. Անխալ կը շփոթէ գանոնը՝ ինչպէս շփոթած էր Թերութիւն բառը Սխալի հետ՝ այս պատճառաւ երկինք երկիր դարձելով . . . . : Այս ալ ժամանակ մ'էր . . . . : Զանգակի Ուռն, Թակաղ Le marteau d'une clocheն է, իսկ Լեզու՝ Battantը : Ամենագէտը չգիտեր թերևս որ գանգակը թէ ուռով և թէ իրենց լեզուի միջոցաւ կրնան զարնուիլ : Bourre, 3. Քուղ, Խժուծ (հրազինուց) . Խժուծ ձիւղ, Քուղ՝ իրր բուն համանշանակ ցուցուած, սխալ, վասն զի Քուղ կը նշանակէ Իգլի, «իգլի» : Քննեցինք որ Պ. Նորայր Քուղը դերձանի նշանակութեամբ Filի առջև դնելէ զատ՝ որ ձիւղ է, իրր միակ հոմանիչ կը ցուցնէ դայն Filasse բառի, որ դարձեալ սխալ մ'է, վասն զի Քուղ հայերէն՝ որորուած բաներու յատկացեալ բառ մ'է (դերձան, սոսաան) : Թէ Filի (որորուած թել, դերձան) և թէ Filasseի (տակաւին չլորուած կանեփի կամ վառչի թելեր) մի և նոյն Քուղ բառը դնել, արդարև անսոց լաւ բառագրութիւն : Se faire beau, Հագուիլ սղուիլ (զուգուիլ?) տարակուսական ձևով մը : Սղուիլ որ սխալ մ'է, Շքուիլն է, անմասն Աշխարհակալ, Հագուիլ կապուիլ, Հագուիլ շքուիլ : Այս առթիւ բնէք նայի՛մ

ո՞ մեծ Պակտանողական, ինչ է այդ օտար հարցանիշը զոր կը գործածէք անխուով՝ պղծելով հին հայերէնը: Միթէ մեր նախնեաց լեզուն իր յատուկ հարցանիշը չունի, և ինչ ծանր անպարտեհութեամբ տեսաք իրր երկրայական նշան գործածել զայն բառէ մը ետք . . . : Brosser, Խողանէլ: Խողանէլ բայի արմատը Խողանն է (chaume), Պ. Նորայր, թէ Խողանակ: Որ և է պարտք չունինք տպագրական սխալ ընդունելու «բարբառ» բարբառի մը մէջ, երբ ամենեւին սրբագրութիւն չտեսած մեր հասարակ երկերու նկատմամբ այն աստիճան խիստ և անիրաւ բծախնդրութիւն ցուցուց մեր թշնամին¹: Bourse, A. Թողակ կար-

¹ Սխալակրկիտ մեծամոլը Տրցակ բառը կը լիշէ՝ որ բանի մը տեղ չով դրուեր է Նօրայր-Տօմի մէջ, որու առաջին փորձը միայն կը դրկուէր մեզ՝ հեռանորութեան պատճառաւ: Քայով Քանգուր եւ Հաջիւն բառերու՝ որք ո՞վ եւ շով գրուեր են եղեր, նոր հայերէնի ուղղագրութեամբ սխալ ջեն կրնար համարուիլ, վասն զի «Նօրայր-Տօմի» ներքին ըրած է այսօր երկու կերպով ալ գործածել զանոնք: Ակօս բառը՝ միայն չով գրուած նախնեաց մէջ՝ հիմայ ո՞վ ալ կը գրուի (ինչպէս Քօղ բառը գրաբանի մէջ), եւ այնքան ստեպ կը գործածուի այս նոր ուղղագրութեամբ՝ որ օր մը քերեսս բոլորովին խափանէ հինը: Պ. Նորայր՝ որու անձնօք է աշխարհիկ գրականութիւնը, գուցէ ջգիտեր անգամ թէ կանկար բառն առհասարակ ո՞վ կը գրուի հիմայ, եւ կանկար ո՞վ խափանուած է գրեթէ: Վեցնեոկոյ աշխարհիկ գրութեանց մէջ տեսած ենք կանկար: Նոր ուղղագրութեամբ բառեր կը վխտան ամեն լեզուներու մէջ՝ թէեւ հին ուղղագրութեան առջեւ սխալ: Պ. Նորայր անուն բառագիրը միթէ թի՛ջ Ֆրանսերէն բառեր արձանագրած է այս կարգէ: Եւ միթէ հին հայերէնը՝ որ լեզուներու ընդհանուր լեզաբարձրման բառ մէջ բացառութիւն մը չկրցար լինիլ, ջանքի՞ իր ծոցի մէջ ռի եւ ռի, շի եւ շի մասին կրկնակի ուղղագրութեամբ բառեր: Ի՞նչ են գործիքնակ Մամուայ, Մրմուայ, Կարկաշ, Կարկաշ, Յօրանջեյ, Յօրանջեյ, Չիտ, Չիտ, «շի» Թիտ եւայլն եւայլն բառերը: Նոյն ինքն Պ. Նորայր Ստորին Հայերէնէն առնելով Քուրջ բառը կը գործածէ Chiffonի առջեւ, որ յայտնակա գրաբան Քուրճի մէկ նոր ուղղագրութիւնն է, նշանակութիւնն ալ փոփոխութիւն կրած: Քուրջը (շով գրուած) «խալ մ'է այսօր: Քուրճը Քուրջ լինելէ ետք» հիմայ Քուրջ եղած է.

գեալ ի Տէրութենէ . . . ի ծախս աշակերտի միոյ ի դպրոցի, և իբր հայ հոմանիշ՝ խեղճօրէն և ստրկօրէն՝ Քասկ: Իսկ Boursier՝ Քասակաւոր: Կեցցէ հայ լեզուի Աշխարհակալը: Այլ միթէ մեր Բառարաններու մէջ կը պակսէր յարմար բառ մ'որ Bourse և Boursier Քր. բառերու այդ նշանակութեան յարկանայէ հանգամանք մ'ընծայէր: Bourseի համար եթէ Հոռոգ բառը յատկացուէր, և Boursierի համար՝ Հոռոգաւոր, Հոռոգակեր, Քասկէ և Քասակաւոր է շատ և շատ աւելի վայելուչ և հայեցի չէր լիներ արդեօք . . . : Bacchanales, մեր Բաքանալէս կը սորվեցնէ երկարօրէն թարգմանել: Յօն Սպանդարամետական պաշտաման. մեկկան պարք Սպանդարամետին, Բակքոսի: Մենք հայ բառարանի մէջ Խորհրդատօնք բառը կը գտնենք, որ լրացուցիչ հանգամանք մը կ'ընծայէ, ճշդէն պատասխանելով Bacchanalesի: Խորհրդատօնք մեր բառագրի «բառալիր գլուխէն» դուրս մնացած կ'երևի: Cannelureի Ակօսածեւ, Փողածեւ փորուած կ'ըսէ մեծ բառագէ-

Եւ այնպէս կը բանի ընդհանուր կերպով . . . : Անխալը Պայտար բառի համար ԵՐԵՔ ՏԵՍԱԿ ուղղագրութիւն ունի: Պայտար (maréchal ferrant), Պայտարութիւն (maréchalerie), Խալուար Պայտարի (forge, Յ.): Ո՞րն է ուղիղը, ո՞րն է սխալը . . . : Պ. Սխալակրկիտ անուղղամտութեամբ կը խժբժէ նաեւ ապակէ 15 տարի յառաջ գործածած Ամենաանեղ բառս, որ Ամենանեղ տպուած է (թէեւ այս կ'արդարանայ «փառանեղ»ով), ինչպէս նաեւ ըստ կազմութեան ճիշդ Ակնայտ բառը՝ որ Ակնայտ տպուեր է: Յիշեալ քարգմանութեան մէջ մեր պատուական կրիտիսը շատ տեղ պետք է հանդիպած լինի «Աջքերը յառեյ» խօսքին . . . : Օր մը պիտի քննենք թէ Տրցակ բառը ճիշդ ուղղագրութեամբ առիք ջե՞ ունեցած տեսնել հոն . . . : Բայց անբարեմտութեան մասին ամենէն նշանաւորն ըստ մեզ Ouragan բառի նկատմամբ Պ. Նորայրի ըրած խժբժանքն է: Ouraganը որ Քարայիպներու բառ մ'է, եւ մասնաւոր անարկու փոքրիկ մը կը նշանակէ, հասարակ կերպով փոքրիկ ջրարգմանելու եւ զանազանելու համար, Ուրական բուն բառը գործածած ենք Նօրայր-Տօմի մէջ, զոր գրաշարք Ուրուական շարքեր են երկու տեղ: Ի՞նչ գեղեցիկ առիք մեր մեծամոլի համար սխալ ցոյց տալու . . . : Տպարանական սխալմամբ բանի մը երեսներու ետեւառաջութեանց համար իսկ յանդիմանութիւններ լսած ենք Պ. Նորայրէ . . . :

տը, ու շղներ հոմանիչ հայ ընտիր բառ մը Մատնէք, որմէ կարծենք ամենեւին ոգտուած չէ: Քննեցիք յատկապէս Coulisse, Rainure, Rayure, նաև Strie բառերը, (ամենքն ալ մեծանուն բառադրէ նշանակուած՝ Ակօսածեւ, Փողածեւ փորուած), որ մի գուցէ անոնցմէ մէկու աշարմար կերպիւ յատկացուած լինի Մատնէքը: Զոր խուզարկութիւն: Պ. Նորայրի «աշարհակալութիւնը» մինչև «Մատնէք» չէ հասած: Մատնէք կը մատնէ Ամենագէտի անգիտութիւնը: Այս մասին օրինակներն չենք յաճախեր որպէս զի Պ. Նորայր «չօգտի»: (Մեր հակառակորդի գործածած գէնքն է այս . . .):

Քիչ մ'ալ Աշխարհակալի քերականական հմտութիւնը քննենք, տարրական կանոններու՝ այսինքն բառերու հոլովումներու մէջ անգամ:

Bord, 4. Եւրթ (բաժտիկ), Ծնօտ (սկուտեղ): Պենետիկի և Վիէնայի առձեռն բազիրքերը՝ Սկուտեղ, սեռական Սկուտեղ կամ Սկուտեղի կը դնեն, կամ Սկուտեղ, սեռական՝ Սկուտեղի, չընդունելով Սկուտեղ սեռականն՝ որ սխալ գրչագրի կամ գրչագիրներու վրայ հիմնուած կ'երևի: Իսկ Լուսինեան Հայ-Ֆրանսերէն բառարանն՝ որու լուսամիտ հեղինակը¹ լեզուն ճշդելու գովելի ջանք մը կը յայտնէ, Սկուտեղ՝ ուղղական՝ չյիշեր անգամ: Պ. Նորայր, որ Սկուտեղ ուղղականը կ'ընդունի (Տէս Disque Սկուտեղ, երեք անգամ. Gymnase բառի մէջ զՍկուտեղս և այլն), կը գործածէ՝ ուղղական Սկուտեղ, սեռական Սկուտեղ: Յայտնի է թէ ատոր բուն հակառակն է ճիշդը: Գրուած է ի յաւիտենից թէ Պ. Նորայր ծուռ և խտորնակ պիտի լինի ամեն բանի մէջ:

Brechet, Ստորին ծայր սակեր կրծոց: Ըսէք նայիմ, մեծ վարպետ, (ձեր վարդապետական ոճի հեռեւելով) Կուրծքի սեռականը կրծոց է կամ կրծից: Մենք գիտենք, Կուրծք, կրծից: Հայկազեանի մէջ եօթ վկայութիւն կարդացինք ամենքն կրծից, զկրծից: Ըսել է որ ձեր բառարանը հրատարակելէ ետքն ալ մեծ

¹ Գրասեր Ատոմ՝ որմէ ընդունած ծանր ծանր դասերը իսպառ յարցած է Պ. Նորայր, Լուսինեան իշխանի «Ֆրանսահայ բառարան»ին նմուշք տեսնելով կը վկայի հրապարակաւ քե «Անհամեմատ կերպով ճոխ է այն քան գՆորայրինը»: Թող մեր պարծենկոտն յանձնապատանութեամբ գոռայ եւ խրոխտայ քե ո՛չ ի Փարիզ եւ ո՛չ ի Զմիռնիս տպուած բառարաններէն ջվախեր բնա . . . :

յառաջադիմութիւն չէք ըրած բառերու հոլովմանց մէջ անգամ: Այդ կրծոց սխալ սեռականը Նօր-Տաճի ձեր քննադատութեան մէջ ալ կը տեսնուի, զոր այս օրերս հետաքրքրութիւն ունեցանք կարդալու, և ուր ներեցէք մեզ ըսել, կը փայլի քաջ ձեր բոլոր ապիկարութիւնը: Լաւ կ'ընէիք Ապեղէսի պատմութիւնը յիշելով. որ մը մեծ մեծ դասեր կրնաք ընդունիլ այս մասին ևս: Դատնալով Սկուտեղ, կրծոց սխալ սեռականներու՝ Բիւզանդացւոյ տեղ Բիւզանդացիի ըսելուս չեն նմանիր անոնք, Պ. Սխալակրիտ: Զեզմէ զատ ամեն մարդ զիտէ թէ նոր հայերէնի մէջ հոլովումը մեծ ազատութիւններ կը վայելէ, զոր ժողովուրդը տուած է ու սովորութիւնը նուիրագործած, մինչդեռ գրարաւի մէջ անոր կանոններն անխախտ են ու անողք, և Աշխարհակալ մ'անգամ չկրնար շեղիլ անոնցմէ՝ առանց աններելի անհմտութիւն մը յայտնելու¹:

Առանց սակայն այս մասին մեր խուզարկութիւններն աւելի հեռուն մղելու՝ բառական կը սեպենք ուշիմ ընթերցողի աչաց տակ դնել զարմանալի սխալներու պատրաստ չարք մ'որ մղոններով հետի է չէ թէ աշխարհակալութիւն՝ այլ հասարակ հմտութիւն յայտնելէ անգամ. . . : Ետտ ժամանակ չկայ — վկայ ձեր բառարանը — որ դուք՝ քաջ քերականագէտ, Հայցական խնդիր և Խնդիր բնութեան համանշան կը կարծէիք. նոյնպէս Անցեալ որոշեալը (Կատարեալ) կը չիթէիք Յարակատարի հետ: Դուք կը գրէիք. Որ մարթի արդարանալ. Որ մարթի լինիլ օրինակ բարի. Որ մարթի կալ ի վերայ ջուրց. կը գրէիք իսկ՝ Որոյ մարթի զուարճանալ. կ'օրինակէիք վկայութեան մը մէջ՝ Ի բանտի ու մեմն. կը գրէիք՝ Զութակ յօրինեալ ի Կրէմոնա քաղաք. Որովոյն ոչխարի գենլոյ. Ի մասին իրիք մարմնոյ. Ի մատենի իրիք: Կը գրէիք Պարկայից, Երկից, Յօգոյ. Ինչպէս մինչև հիմայ կը գրէք. կրծոց, Սկուտեղ (սեռական): Հայցական՝ տէրբայի թանձր սխալ մ'ալ կը ժողովենք ձեր բառ գրքէ, ո՛ Աշխարհակալ. Գիր հրամանի հանելոյ արտաքս ի մտքատանէ զվաճառ ինչ որոյ չէ տալու Կաւին հատուցեալ զժողով: Ասոնք ամենը զրաչարի և մի միայն գրաչարի սխալներ՝ որոնց համար չենք կրնար, այնպէս չէ, զձեզ, Պարոն անսխալ և ամենագէտ, պատասխանատու բռնել . . . :

¹ Ըստ որում աշխարհագրաւի մէջ «Բիւզանդացիի» գրելը սխալ է եւ շէր, կը հարցնենք մեր քաջ հայկաբանի, թէ ինչո՞ւ Պօքաչիզի ամենագլտի մէկ վէպի թարգմանութեան մէջ գրած է Տիկինէն. այս բառի գրաբար բացառականը ի Տիկինէ՞ է միթէ . . . :

Մեծ բառագրի խեղճ և ստրուկ թարգմանութեանց հետևեալ քանի մ'օրինակներէ թող լեզուագէտք դատեն թէ աշխարհակալութեան ամենավորը նշոյլ կայ տնոնց մէջ: Donner à boire et à manger, Վաճառել ուտելիս և ըմպելիս (ի պանդուկոջ): Ունել (աշխ. բանեցնել) պանդուկ, Պ. Նորայր¹: Accaparer, Գնել զամենայն նոյնազգի վաճառու առ ի միւսանդամ ծանրագնի վաճառելոյ: Միւսանդամ բոլորովին աւելորդ է, և Ֆրանսերէնի ստրուկ հետևողութիւն կը յայտնէ: S'entrepercer, Վիրաւորել, ծակել զմիմեանս. Ծակել ինչ է, Պ. Աշխարհակալ: Cour de cassation, Խզողական, Խզիչ դարպաս. Վճռարեկ դարպաս, քաջ Բառագիր. այս ընդունուած է արդէն: Figue sèche, Պաղատիտ թզոյ. կը բաւէ ըսել՝ Պաղատիտ: Chauvin, Տարապայման ազգասէր: Ինչո՞ւ չըսէիք Ազգամուկ: Carte, Աշխարհացոյց տախտակ. Աշխարհացոյց բաւական է: Concis, Սեղմ (հեղինակ). Սեղմաբան (հեղինակ), Պ. Նորայր: Purisme, Սեթեւեթեալ, պաճուճեալ, արուեստակեալ յստակութիւն ոճոյ: Կեցցէ գործնական բառագիր: Յստակամուկութիւն ըսէք, Պ. Բիւզանդացի: Յստակամուկութիւնն է «լեզուի յստակութեան ետեւէ ինչալը՝ կարծելով թէ գերըսիք ոճով գրած կը լինի «Ելե՛ք եմէ լեզուի դէմ որ և է սեռ լաւագէտի էր գրէ»»: Յստակամուկութիւնը դուք արժանապէս կը ներկայացնէք Հայ ազգի մէջ, Պ. Նորայր: Լա Պրիւճէր կ'ըսէ ձեր նմաններու համար. «Յստակեանը (Puriste), մեղայ, սեթեւեթեալ, արուեստակեալ յստակաբանը, ճիշդ ու ձանձրալի կը խօսի»: Վօլթէր կ'ըսէ. Յստակամուկութիւնը պատր է միտ: Puristeի առջև ձեր դրած Ֆր. օրինակը կ'ըսէ. «Յստակեանը մօտ է իմաստակի»²: Contre-proposition, Հակառակ ա-

¹ Ինչո՞ւ ի Պանդուկոջ և ոչ ի Պանդուկի. վասն զի այս վերջինն աւելի պարզ ու սիրուն է, այնպէս չէ՞: Գուք կ'ընտրէք միշտ խորթը՝ անսովորը. կ'ըսէք ի Պանդուկոջ, կ'ըսէք Ա. քաղաղոյ, կ'ըսէք Հողմը, կ'ըսէք Գնոց առնուլ: Այս երկն ճորովութեան և ձևերու մասին ալ կ'արժէ որ հաւաքոյթ մ'ընէր մէկը . . . :

² «Իրենէն կ'ըսէ բառերը տղայաբար մի առ մի կ'ըսելը, և ուրիշ «գործածածները քննելն ու անողորմապէս խճճելը յստակամուկութիւն է, «ախտ որ իսպառնիքն է՝ սպաննի: Յստակեանը սոսկում կ'զգայ լեզուի ամեն նորոգանչան և կոկիչ ձևերէ՝ որք սրբապիղծ յանդգնութիւնը կ'երեւին իրեն: «Նա աւելի կը գայթակղի անպիտան բառէն՝ քան թէ նոյն իսկ սեռ իրաւորութիւնէն . . . : Ինչ որ է իմաստակը գիտութեան համար՝ նոյն է յստակեանը լեզուի նկատմամբ: Մէկ խօսքով յոյժ յանձնել մեկն է յստակեանը . . . »: Այս խօսքերը՝ զոր նշանաւոր հեղինակութենէ մը կը քաղենք, զՊ. Նորայր ճշգրիտ չէ՞ն նկարագրեր միթէ . . . :

ուղարկութիւն. շատ երկար. Հակառաջարկ, մեծ սրահպանողական: Faufilet, Սպրդեալ մուծանել, Սողեցուցանելով մուծանել. Սպրդել, երկարաբան հայագէտ: Fixité, Անքթիթ բացութիւն (աչաց). Անքթիթութիւն (աչաց), կապեալ կաշկանդէակ բառագիր, ինչպէս կ'ըսենք՝ Անքթիթ աչք: Անքթիթ բացուած աչքեր կ'ըսուի միթէ յեր հայերէնի մէջ . . . : Այլ ասոնց վերջը չգար:

Պ. Նորայրի քաջ թարգմանութիւնն երկու բառերու մէջ մասնաւոր կերպով կը փայլի: Convention, 2. Դաշնադրութիւն. Le théâtre ne peut se passer de certaines conventions. La peinture, le théâtre offrent plusieurs conventions: Հասկնայ՝ ով կարող է վերոյիշեալ խօսքերու իմաստը Դաշնադրութիւն բառով այլ ներքի լինի մեզ գոչել ի բոլոր սրտէ. Կեցցէ մեծն Աշխարհակալ: De convention, Դաշնադրական. Des vertus de convention. La comédie Italienne a plusieurs personnages de convention: Վաճ, քաջ հայկաբան, որ «իր բացակայութեամբ կը փայլի» խօսքիս դէմ դատ կը բանալիք իր իսպառ անհասկանալի: Conventiennel, Դաշնադրական. Valeur conventiennelle: Ընտիր, ընտիր: Յայտնի է թէ Պ. Նորայր որ «մեքենայ-թարգմանիչներո չուզեր ունենալ, իր ձեռ երկը կը յօրինէ . . . իրեն համար: Մեծ բառագիրը Exclusif բառի առջև կը դնէ. Արտաքսիւ, Արտաքսական: Un droit exclusif, Արտաքսական իրաւունք, զոր կը յանձնարարենք թարգմանիչներու՝ գոչելով մի անգամ ևս. Կեցցէ մեծ և աննման բառագիրն¹:

Այլ միթէ ձեր բառարանի մէջ այսքան փնտռտուք ընելու հարկ կայ, Պ. Նորայր, երբ այդ հրաշակերտի սկիզբը՝ Համառօտագրութեանց երեսին մէջ 10-12 պատրաստ բառեր կը գտնենք՝ քննադատելի կամ սրբագրելի: Լեզուագէտք թող դատեն: Bas ou Bassement թարգմանած էք Տգեղ: Bas Տգեղ չէ, Գուհիկն է, զոր դուք իսկ կը դնէք իրր բուն և առաջին համանշանակ այդ բառի. Terme bas. Le bas comique (ինչպէս որ Le haut comique ալ կայ): Արդ ի հայը կ'ըսէ նաև՝ Ստորին (խօսքեր): Չեր Գուհիկն ալ արդ ի առմամբ կը պատասխանէ Basի: Հին հայերէնի մէջ Գուհիկ բան Ռամկական խօսք ըսել է, զաւա ալ սորվեցէք:

¹ Exclusifն առթիւ դիտելի է այդ բառի ազատութիւնը քան ի բառարանին մէջ, ինչպէս նաև Exclusivisme կարեոր նորաբանութեան բացակայութիւնը . . . :

Տղեղին բուն ֆր. համանշանալը Vilainն է : Des paroles vilaines : Peu usité, Խորթ, Inusité, Անսովոր . շեղաւ , Պ. Նորայր : Խորթը Peu usité չէ . Խորթի բուն և ախրող իմաստը Օտար, Անհարգատ է . նաև Կոշտ, Անհարթ ալ կը նշանակէ այն . (Տէս Առձեռն Բառգիրքը) : Բառ մը կրնայ սովորապէս չգործածուիլ , սակայն և այնպէս խորթ ալ չլինի՝ եթէ անհարգատ դրոշմ կամ կոշտ հնչում չունի : Բառագիրք մասնաւոր փոյթ կը տանին Peu usité և նոյն իսկ Inusité բառեր մտցնել լեզուին մէջ՝ երբ ընտիր և կոկիկ հանգամանք կ'ընծայեն անոնք : Բառեր կան, Պ. Նորայր, որ թէև գործածական՝ այլ խորթ կուզան ալ կանջի՝ հնչման պատճառաւ : Մեր խոնարհ հայկաբանութեամբ կը համարձակիմք դիտել տալ Աշխարհակալիդ՝ թէ շատ աւելի ճիշդ կը լինէր Անսովորը (ոչ-սովորական) Peu usitéի յատկացընել, իսկ Inusitéի՝ Բառ անգործ, զոր Հայկազեանն ալ ի գործ կ'ածէ : Inusitéի Անսովոր ճիշդ չգար, վասն զի անսովոր բառ մը կրնայ երբեմն գործածուիլ : Ասկէ զատ, Պ. Նորայր, ինչ է Locution adverbialeի առջեւ՝ աղքատ և Խորթ «Մակրայօրէն ասացուածը» . ինչո՞ւ մէկ խօսքով չէք դնէր Մակրայակերպ, բառ որ արդէն մուտ գտած է ֆերականութեանց մէջ : Locution adverbialeն Մակրայական ևս կրնայիք թարգմանել վայելչօրէն, ինչպէս Շաղկապօրէն ասացուածը, Նախադրական ասացուածը՝ Շաղկապական, Նախադրական կամ Նախադրակերպ հայեցի գրողով : Նոյնպէս Par dénigrement, Familièrement, Ironiquement, Populairement խօսքերը՝ փոխանակ ստրիօրէն Աղարտանօք, Ընտանեբար, Հենդնութեամբ, Ռամկօրէն թարգմանելու, եթէ Աղարտական, Ընտանի, Հեղնական, Ռամկական (բառ) դնէիք շատ աւելի վայելուչ չէ՞ր լինէր արդեօք . . . :

« Հայերէնի այբբենգիմն անգամ չգիտնալով » մեծ Աշխարհակալին այսքան դաս տալէ ետքը՝ կ'ուզենք իբր հետաքրքրութիւն մի առ մի շարել հոս այն սխալներն ու անգիտութիւններն՝ զորս այսօր իր կարողութեան չափովը կը սրբադրէ կամ կը դարմանէ Պ. Նորայր : Մեր Աշխարհակալն՝ որու առջեւ « Հայ բարբառոյ անդէտ են Աւգեր և Էլիին » և որ՝ լեզուի մը մէջ սովորութեան ոյժը չձանձնար բնաւ, հետևեալ խօսքերը ճիշդ կը կարծէր ու կը դնէր երեք տեղ . Նորին Բարձրութիւն Իշխան . Նորին Կաթողիկեայ Վեհափառութիւնն . Նորին Քրիստոսազօր Վեհափառութիւնն : Նա կ'ընդունէր Հեռագրալուր բառը, հիմայ կա կ'առնու զայն : Ինչո՞ւ : Ամենազէտն չէր գիտեր հետև

եալ բառերու նշանակութիւնն՝ զոր հիմայ կը սորվի . Երկը, Քօզէք, Ռազմ, Պէնդն, Թարր, Արասահման առնել : Անոր անձանօթ էին Քունք, Առեղ, Նախընտրել, Վարձանք, Կուենի, Խլատես, Մանկամարդ, Տաճարսպասեակ, Տարրոշումն, Բնադերան, Բաշխ, Խողատանձ, Գլխաւորիլ : Նա նոր կը սորվի Պողաքազութիւն, Արտարերութիւն, Կենցաղագիտութիւն, Իւրացուցումն, Պատիճ, Գլխերահաւ, Բովք, Կարթ, Պրակ, Սարեակ, Ողջիկ, Անլինելի, Արդնընկէց խաղ, Գրախեց, Սիմինդր և այլն և այլն, և նոյն իսկ Եղերական, Եռանդնոտ, Ազդեցիկ, Զրօսարան բառերու կիրառութիւնը : Նա՛ թէև Աշխարհակալ՝ տակաւին որոշման մը չէր կրցած յանգիլ թէ Ամենութեքը ե՞ով կամ ե՞ով պէտք է գրուի . Կայսրութիւն թէ Կայսերութիւն ըսել պէտք է : Նա՛ եկեղեցական պաշտամանց վերաբերութեամբ Օր գործոյ՝ անգամ մ'ալ Արգոյ օր կը գործածէր, փոխանակ ըսելու Լուր օր : Մեծ բառագիրն ու հայկաբանը կը դնէր . Ստուար հասակ, Ստուարանալ հասակի . Նրբացուցիչ (Atténuant) (յանցանաց՝ դէպք), Գրքի կէջերու (չէ թէ երեսներու) Սիւն . (այս սխալը քրքրեալ Բառարանի մէջ երեք տեղ ևս կրկնուած է) . Ողնայար ուլան (երեք տեղ) : Մեծ վարպետը կը գրէր Իտլն, Զորրորդապետութիւն . կը դնէր Կալանապահ՝ Կապանապահի տեղ . Փեղոյրը նախնեաց բառ կը կարծէր . Վեհա վայր, Կառարչաւք, (Կառարչաւ պէտք է ըսել), Սուտանուն, Շաղափել, նորահնար բառերու՝ իսկ Ռեթանակը հին բառերու կարգ կը դնէր : Նա Pointerի Սխալներու բառանել, բողբոջել կ'ըսէր խեղճօրէն ու չէր գիտեր դնել Յցուիլ : Քանի քանի անգամ Փոփոխամիտը իբր նոր բառ նկատելէ ետք՝ հիմայ նախնեաց բառ կը կարծէ : Ամենազէտը չգիտեր Ապախտիք բառի նշանակութիւնը (Տէս Démérite), նոյնպէս Մորոս բառինը՝ զոր հոմանիչ կամ գէթ մերձանիչ կը կարծէ Անձնգովի, Անձնահաճի և այլն (Տէս Fat, 2) : (Հայկաբանութեան մասին նոր սկսած մեր հետազոտութիւններն պիտի շարունակենք այսուհետև ու չի ուշով) : Նա կը թէ Եղջիւրակնձիթ : Հայեկ բառը՝ զոր հիմայ կը սորվի, կը դնէ Հայեակ : Trois fois trois font neuի թարգ

1 Պ. Նորայր չկրնար առարկել թէ այս սխալներն կամ անգիտութիւններն արդէն դարմանեալ լինելով՝ իրաւունք չունինք իրեն դէմ գործածել զանոնք : Մենք կ'ուզենք մտաւոր անցեալի մը մէջ իր հայկաբանութեան վիճակը յայտնել անոնցմով : Միւս կողմէ մեր սրբագրութեան պարտքը կը կատարենք իր քրքրեալ Բառարանի և Յետադասի վրայ անգամ :

Պ. Նորայրի պահպանողական ոգին .

Բառարանի մը համար չկրնար լինիլ աւելի աղէտարեր պակասութիւն քան զայն՝ որ մէկ նպատակի կը ձգտի միայն — ետ ետ տանիլ լեզուն, մինչ ամեն լեզու յառաջ կ'երթայ շարունակ, ինչպէս որ նոյն ինքն Պ. Նորայր ետ ետ կ'իրթայ միշտ (Իրասէր Ատոմի ճշմարիտ խօսքը կրկնելով հոս) : Մեր քաջ բառագիրը՝ հին հայերէնի ախոյեան՝ անհեթեթ պատերազմ՝ մը կը մղէ արգի հայերէնի դէմ, որու անողոք և անհաշտ թնամի մ'է, և զոր բոշայերէն և Աւգիասայ ախոս կ'անուանէ, որպէս թէ այդ լեզուն չէ թէ Հայ ազգի՝ այլ ուրիշ ազգի մը վերաբերէր : Այդ կենդանի՝ վերանորոգուած՝ բաւական կոկիկ և շատ աւելի ճշգրիտ լեզուի գոյութիւնն, անոր հարկաւորապէս փոխուած ու այլալաճ հանգամանքը, և արդի զարգացեալ համասօտեալ և նրբացեալ բացատրութեանց մասին անոր բանաւոր համակերպութիւնն անպատմելի զայրոյթ և սրամտութիւն կը պատճառեն մեր քաջ ախոյեանի աններող հնամուտութեան : Լեզուներ կը ծնին, լեզուներ կը մեռնին . զայս չհաւատար մեր ուշիմ բառագիրը : Ամեն լեզուներու մէջ բազմաթիւ բառեր իրենց հին նշանակութիւնները կը մերկանան և նոր առումներով կը գործածուին : Չայս չընդունիր նա, և անշարժութիւնը կը դնէ իրեն նշանաբան : Այս կերպով շատ բառեր կը շարունակէ իրենց հին նշանակութեամբ բանեցնել՝ մտքէն իսկ չանցնելով թէ թանձրապէս կը սխալի նոր լեզուի մը դէմ՝ որով գրելու հարկադրեալ կը տեսնէ ինքզինք : Նա չկրնար բնաւ ըմբռնել թէ ինչ որ աղասաղած է հին լեզուի մը գեասկերով, Բարեշըշած է նորոգ-

կապաստանի նա սխալները Յաւելուածով որբադրելու հարաւորութեան : Ինչ է ուրեմն այդ գերահաշակ բառարանի արժէքը, եթէ այն ալ ունի եղեր — և անտարակոյս ունի — իր սխալներն ու բազմաթիւ՝ բազմատեսակ ու թանձր սխալները : Ինչ բանով պարզերես պիտի երևի Ազգին առջեւ . եր հնամուտ գրաբանով, իր սխալ ուղղութեամբ, անպիտան ծրագրով, ընտրական յոռի՝ ճաշակով, իր անգործնական հանգամանքներով, ի զուր վասնած թանկագին սողերով . պայմաններ՝ որոնց շորջիւ գնով բարձր զանգուածով ստուար և պարունակութեամբ նիհար գործ մ'ըղած է Պ. Նորայրինը, բնաւին փաստ չկրնայր թաւ էլ ինքնան բառարանի՝ որու սպասուածը նոյնը կը մնայ միշտ՝ ինչ որ էր :

5037

ուած լեզուի մը համար : Նա՛ որինակի համար՝ Responsabilitet մտրով հասկցուած Պատասխանատուութիւն բառը չդադրիր հին իմաստներով գործածել նոր հայերէնի մէջ : Գիտեն ազգայինը թէ ինչ չփոթութիւն մեր՝ բառագրացս միջև իսկ ծագեցաւ այդ բառի առթիւ : Կործեցին ի սկզբան թէ Պատասխանատուութիւնը Պատասխանի մտքը զրած լինի : Նա հարկադրանքս իմացնել թէ Չասագովութեան մտքը զրած էր : Պատասխանատուութիւնը Apologies գատ՝ համանշանակ դրած է նաև Excuseի, Ծ. Exceptionի, Զ. մի և նոյն անպատեհութեան մէջ իյնալով : Chevalier, Գլխադրութեան կը դնէ Ձիաւոր, և Պաշտօնի վէպի թարգմանութեան մէջ ալ սխալ կերպով կը գործածէ զայն, (ստոյգ է թէ ծանօթութեամբ մը զայն բացատրելու անհրաժեշտ հարկն ինչն իսկ գրուի) : Մեծ բառագիրը Chevalierի առջև չդնէր Ասպետ բառն՝ ստուգութեամբ ճիշդ և առհասարակ ընդունուած : Ձիաւոր Cavalier կը հասկցուի արդի հայերէնի մէջ, հնոյն մէջ անգամ : Dialogue, Զ. Տրամաբանութիւն, Logique, Տրամաբանութիւն : Տրամաբանութիւն բառով Logique միայն կը հասկնանք այսօր : Մեր հնու ինչ իր բառարանին մէջ ուրիշ անգ ինչն իսկ կը գործածուի Dialogue Տրամաբանութիւն թարգմանել . Պատուէրք ի դէմս արամախօսութեան : Compilation, Խմբագրութիւն, (ինչու Խմբագրք չըսէր բատ բուն նախնեաց գործածութեան) . Compiler, Խմբագրել, Compilateur, Խմբագրող, Խմբագիր կը դնէ : Արդի լեզուով Խմբագրութիւն Խմբագիր, Խմբագրել ըսելով կը հասկցուի միայն Rédaction, Rédacteur, Rédiger : Civilisation, Քաղաքագիտութիւն, Քաղաքականութիւն : Արդի հայերէնով Politesse և Politique միայն կը նշանակեն այդ բառերը : Savoir-vivre, Մարդավարութիւն, Civilité, Մարդավարութիւն : Կերեկի թէ այս բառերը համանշանակ են : Մարդավարութիւն բառով Civilité միայն կը հասկը-

1 Մշտն Երկուէրի հեռեկեայ ճշմարիտ անգիրն ի զուր մեծ բառագրի ուշաց տակ գրուած ան ժամանակաւ : Ալեզուն շարունակ կը փոփոխի, այլ ճշմանգրութիւն : Սովորաբար այլատեսութիւն կամ անգրագրութեամբ ըրուածը լեզուի պատմութեան մէջ՝ իրօք ուրիշ բան չէ, այլ իր կանաց կանան պայմանը : Լեզուի գիտութեան աստիճանի առջև հին և նոր լեզուներու տարբերութիւնը կը գաղբի՝ ևս :

2 Ո՛ր է Խմբագրի առջև կրկին աստիճանի : Խմբագրել, Խմբագրութիւն բառերու առջև ո՛ր է աստիճանի՝ իր նոր գործածուած սծանցներ : Խմբագրել (լրագրել), Խմբագիր (լրագրի) . ո՛ր է աստիճան առջև կրկնակ աստիճանի :

5037

նանք: Chiromancie, Չեռնածութիւն: Չեռնածութիւն բառն այս առմամբ կատարեալ սխալ մ'է այսօր աշխարհիկ լեզուի մէջ սխալ մ'է նոյնպէս գրաբանի մէջ: Chiromancienի Չեռնահմայ ճիշդ բառը կը գրուի, իսկ Chiromancieի առջև Չեռնահմայութիւն կը զլացուի գրուել: Ի՞նչ պահպանողական խորհուրդ խորին» կայ արդեօք ասոր տակ, հետաքրքիր ենք հասկնալ: Coreligionnaire, ուրիշ հոմանիշներու կարդ՝ Ուսումնակից, որ ուսման ընկեր կը հասկցուի: Յառաջդիմականն Լուսինեան Ուսումնակիցի առջև կը դնէ միայն Compagnon d'études: Prosodie, Չափադիտութիւն, Mathématiques, Չափագիտութիւն: Չափագիտութեամբ Mathématiques միայն կը հասկնան արդի Հայք: Fou, Յ. Չուարթ անհնարին: մոլի: Մոլի Vieux կը նշանակէ այսօր: Ասկէ զատ ո՞ր հայ մատենագիրը մոլի բառը գործածած է իբր անհնարին զուարթ: կը հարցնենք զայս: Divan, Խորհրդարան (Տաճկաց), Դիւան: Խորհրդարան բառով Parliament կը հասկըցուի այսօր: իսկ Տաճկաց Խորհրդոյ արքունի սենեկին բուն իրենց հնչմամբ Տիվան կ'ըսենք՝ զանազանելու համար: Դիւանը ուրիշ նշանակութիւններով կը հասկնանք: Պ. Հնայր Camomilleի առջև կը դնէ Գետնախնձոր բառը, որու այս իմաստով գործածութիւնը վիայութիւններով և յունարէն ստուգաբանութեամբ (ճիշդ վեց տող) կը հաստատէ: Չ. րս մի. իոն Հայք Գետնախնձոր ըսելով կը հասկնան Pomme de terre՝ բուրդովին ճիշդ ըստ Փրարմատոյն, զոր Պ. Նորայր իսկ կը պարտաւորի դնել Pomme de terreի առջև: Հարցում մ'առ մեծ պահպանողականն. Ինչո՞ւ Physiqueի առջև ֆիւսկեան գիտութիւն, Physicienի առջև ֆիւսկեան չէ նշանակած, և դրած է Բնագիտութիւն նոր բառը, ինք որ ասկէ քանի մը տարի յառաջ կը կշտամբէր ռաբարողներն» և ի մասնաւորի Հայր Բագրատունին Ընդ բնաւս, Ընդ հանուարս կոկիկ և վայելուչ խօսքերը գործածելուն համար, որք ընախնեաց մատենագրութեանց մէջ չեն երևիր» եղեր:

Մեր հնամուտ անշարժ պահպանականութիւնը ծնունդ կուտայ բազմաթիւ այլանդակ բառերու, որոց Կէ շարքը կը դնենք հոս ի զմայլումն ամենեցուն: Քաջ բառագիր իրմէ ընդունուած հին տառադարձութեան մը կանոններու միայն ուշադիր՝ և կոյր ստուգաբանութեան մը կամ մոոցուած գործածութենէ ելած սկզբնական անուններու վրայ հիմնուելով կը դնէ. Caloche, Կալչկայ. Gavotte, Գապատ. Bismuth, Վիսմութ. Bison, Վիզոն. Blette, Վիտոն, (Մսելն է). Acacia, Կակիայ. Calepin, Կալեր.

Opiat, Ոպիոն. Gutta-percha, Գիտապերճայ. Coris, Կարիկ. Janvier, Յանուար. Fevrier, Փետրուար սմիս. Chocolat, Կորհատ. Charivari, Կարիբարի. Nympe, Նիմֆայ. Druide, Դերուիտ. Jésuite, Յեսուիտ. Néréide, Նիրեուհի. Bonze, Բոճու. Mètre, Մետրոն. Gymnosophe, Գիմնոսոփեստայ (մերկիմաստասէր). Mélilot, Մելիլոփոս (Կորնգան). Phosphate, Փոսփատ. Fellah, Փելլահ. Corvette, Կորբատ. Frégate, Փարգատ. (այսօր Իզմիրի նաւահանգիստը մէկ կորբատ հասաւ և երկու փարգատ. գեղեցիկ). Florin, Փլորին, (ինչո՞ւ Փլորին, կը հարցնենք զայս յանուն հնամուտութեան իսկ). Felouque, (տեսակ մը նաւակ, արպ. ڤولوق). Փիւլակէ (յունարէնէ առնուած ֆիւլակէ բառուհիք Բանտ նշանակութեամբ). Faune, Նկարագիր անասնոց գաւառի իրիք, Փաւնայ: Իտալական՝ Ֆրանսական Փաւնայ. սիրուն և իմանալի: Մենք Fauneի կ'ըսենք հայ իմանալի բառով, Անասնացուցակ. Gaz, Գազ. (Գազի ֆրանսերէնը Tragacathe է): Barde, Բարդ. Patate, Պատատ, (Alèzeի առջև ևս իք կողմէ նշանակուած՝ Պատատ). Alpaca, Պակ. Sylphide, Օդապարիկ. Seringue, (Գրեխ), Սրինգ. Fidéicommissaire, Հաւատաւոր. Cétérac, Ճատրակ. Fez, Փէս և այլն և այլն: Այս վերջի ութ բառերէ առջի եօթը հին կամ նոր հայերէնի մէջ իրենց մասնաւոր նշանակութիւններն ունին, իսկ Փէսը (Fez) հայ ժողովուրդը կը հասկնայ՝ Փեսայ: Նշանակենք երեք բառեր առանձին կերպով անհեթեթ ու անճոռնի: Creosote, Մսապահ, (Մսապահի կաթիլներ. ցաւոտ աղուայի վրայ Մսապահ դնել): Poireau, Չ. Տարապարտ անունն ի վերայ մերթոյ, Պրաս. (վասն զի Poireau Պրաս էրուս կը նշանակէ): Clepsydre, Ջրի ժամացոյց, զոր ստուգաբանութեան հետեւելով կը թարգմանէ Ջրագող: Ջրի ժամացոյցի համար ըսել Ջրագող, որ հայերէն ռաբարող կը նշանակէ, ստուգիւ գեղեցիկ է և ոչ բնաւ անհեթեթ . . . :

Իսկ հիմայ յատուկ անուններու: Gascon, Վապոնիացի. Savoyard, Սարաւդիացի. Japon, Յապոն. Toulouse, Տոլոզ. Eldorado, Էլտորադով. Auvergne, Աւվերնիա. Bicêtre, Վինկեսոր. Seine, Սեկուան. Pô, Պադոս, (ինչո՞ւ Բօի հնագոյն անունը՝ Երիզանոս չէ գրած, կը հարցնենք զայս յանուն պահպանականութեան). Saint Vincent de Paul, Սուրբ Վենկեստ Պաւլյեցի: Գէլ չեն նաև՝ Chester, Կեստերեան պանիր. Champagne, Կամպանեան գինի. Carbonaro, Կարրոնացի. Chouan, Շուանացի է:

1 Եթէ պատահմամբ Գամբոնիայի (Campanie) մասնաւոր գինի է:

Պ. Հնայր՝ նորութեան հոսանքէ քուելով երկու քեղ դործածած Պրովանսական, Պրովանսիացի ճանաչելի անուները ետ կ'առնու ու կը դնէ՝ Բրովինկիական, Բրովինկիացի: Պրովանսական և Պրովանսիացի տարբեր անուներու դործածութեան հետաքրքրական պատճառը կը հարցնենք Պ. Հնայրի: Նոյնպէս կը հարցնենք իրեն թէ ինչո՞ւ իր վերջին յօդուածի մէջ Բասին անունը դործածած է մեղի պէս, և չէ սրբագրած զայն Հուակի նոս ըսելով:

Հին տառադարձութեամբ թարգմանեալ և սովորութեամբ նուիրագործեալ բռնորդ կամ անուներն որքան կարելի է յարգելով հանդերձ, պէտք է ընդունինք որ այդ տառադարձութեան կանոններն՝ անհամաձայն՝ նոր հայերէնի ոգւոյ կամ ուղղութեան, չեն կրնար յաւիտեան տեսել, երբ այնքան շատ բան փոխուած է հին լեզուէ մ'որ եօթներորդ դարուն արդէն ծերացած և ինկած էր շնչասպառ, և զոր կենդանացնելու համար եղած ջանքերն միշտ տպարդիւն մնացին, և այդ բաղլի միայն կրնային վիճակիլ . . . :

Շատ աւելի բանաւոր է անշուշտ՝ կարի սակաւաթիւ բացառութեամբ՝ բռնորդ և անուներն թ պահանջել հարկին ըստ Ֆրանսերէնի կերտել, որու հետ յարատե չիման մէջ է Հայոց կենդանի և գրական լեզուն, և որ ամեն ուրիշ լեզուներէ աւելի կը մշակուի մերայիններէ: Այս եղանակաւ բռնորդ աւելի ականջի մօտ կը լինին, ճանաչելի դրով մը կ'առնուն, որ մէջ սակաւ կ'օղնէ անշուշտ անոնց շուտով ընդհանրացման . . . :

Չարմանալի բան. այսքան և այսպիսի կարմիր պահպանականութեանց դիւցապնը՝ բոլորովին ներհակ ուղղութեամբ մ'ևս կ'ուզէ նշանաւոր ընծայել ինքզինք: Նա կ'աշխատի որ Գուղձ-Քանական անթարգմանելի ֆոնետիկներն իր հեղինակութեամբ կամ նախածեռութեամբ մուտ գաննեն բուն իսկ հին հայերէնի մէջ, որ պիտի պղծի շարաշար այս նոր Գուրիթ Անյազիլի շնորհիւ: Իբր հետաքրքրութիւն քանի մ'օրինակներ դնենք հոս՝ ի սքանչանս ամեն կարողի ազգայնոց: Երկիւղածութեամբ լուարուք: Երկայնել գմադաղաթ. Բնդոստուցանել զսեղանն. Ողորդել զբուռայն. Գիտել զսուրբ և զերկար իրաց ինչ. Փչել զջերմ և զցուրտ. Ազատել զայծն և զխաղամբ. Երկարաձգել ի յոյն կաղանդս. Ննջել իբրև զառնէտ, իբրև զմկնարջ. Երթալ կա-

գանուէր՝ մեր բառագիրը՝ զանազանելու համար՝ ասոր ալ պիտի գնէր անտարակոյս Շամպաննան գինի:

նօք Փրանկիսկեանի. Մերկացուցանել ի հանգերձից զՍուրբ Պետրոս առ թ գրեցուցանել զՍուրբն Պօղոս. Եվսուողը հնարողը դու չես, (այս՝ աշխարհաբանի մէջ). Թէ Եվսուողն հնարողը ինչե՞ւ իր բառագրի մէջ դրաբառ չէ թարգմանած այս փոխարեքուէիւնս, ինչպէս նաեւ ճուրիչ անթիւ փոխարեքուէիւննէք, գայս չիշքնից հասկնալ և կը խնդրենք իրմէ որ բրած նուրբ զանազանութեանց գաղտնիքը կամ օրէնքներն բացատրէ մեզ և բոլոր Եզրիւն: Ենչ բան կը հասկնայ Հայն այս վերի խօսքերէն. Հաղաթ ասորի անցնի անդամ՝ և ոչ իսկ գուշակել պիտի կարենայ անոնց իմաստը¹: Այս գաղղիարանական ֆոնետիկներն՝ Բնջնէքն՝ զորս զջուար բարբառ մը զարդարելու համար, Եճիւ բարբառէ մը փոխ կ'առնու վայելչարարս . . . կը հարցնենք, Ինչ ասքերութիւնն ունին ըստ գործնականին, Vous me faites donc la lune? Tel neogociant a tiré le canon Փրանսերէնի թարգմանուած Թուրք անիլէ: Քաջ բառագիրը չիտուր թէ կան լեզուի մը յատուկ փոխարեքութիւններն որք «ոճերու» նման չեն կրնար թարգմանուիլ առանց անհետեթութեան. կան փոխարեքութիւնք ևս՝ որք լայնելոքն կը թարգմանուին՝ դրոյնին օտար իսկ մտաղմ . . . :

Մեծ հայկաբանին անձոռնի Ֆրանսամուլութեան չորս օրինակ ևս. Տապեալ ուղեղ, (Cerveau brûlé). Թոշող բանակ, (Camp volant). Գէթ, յոյր աւուրք, (Les jours gras). Գէր երեքշաբթի, (Mardi gras): Տեսնենք քանի մը մասնաւոր բաներ ալ ֆոնետիկական կամ լուս ևս՝ Ֆրանսամուլական փոխակեալ: Charperon, Ֆ. կնն ծեր որ ուղեկից ինի օրիորդի, Փակեղն: Corbeau, Դիակաղ, խօթակիր րոնանելոցն ի ժամտախտէ, Աղուու: Cicerone, Առաջնորդ օտարականաց անտեղեկաց քաղաքին, Կիկերոն: Champ, Յ. Տարածութիւն զոր մարթ է նկատել հետադիտիւ, Գաշտակ. և այլն, և այլն: Այս տեսակ թարգմանութիւն փոխակալարութենէն ալ աւելի դիւրին բան կը դառնայ, և արհամարհանքէ ուրիշ բաժին չկրնար ունենալ, զանոնք մեր լեզուի մէջ մտցնողը կ'ուզէ մեծանուն Նորայր ինի՝ կ'ուզէ սեծածուն Հնայր . . . :

¹ Մեծանուն բառագիրն եթէ Երասեր ժամանակի սքանչելի դիւանքած չլինէր՝ երբեք չէր համեմատ Lune de miel զպիտի թարգմանել աներկապ Մեղրալուսին: Ինչո՞ւ ուրեմն մեր անտարանարան թշնամին կը հնգներ Մեղրալուսին գործածողները: Մեղրալուսինը վերը յիշուած փոխարեքութիւններէ նուա՞ղ իմաստի էր միթէ . . . :

Պ. Նորայրի յոթ ճաշակը .

Վերն ըսինք թէ Պ. Նորայրի հայկարանութեան երկրորդ ճաշարդ բիծն իր յոթի ճաշակն է : Մեր բառագիրն որ լեզուներու բարեչըման օրէնքը հնասկնար, և հետեւապէս շընդ ունիր զայն, ըստ ինքեան կիրթ ճաշակէ դուրկ՝ հնասկնար և շընդ ունիր նաև անոնց շարունակ բարակնայու և ազնիւնալու հարկը՝ բնական հետեւանք բարուց ազնուացման, ինչպէս շընդ ունիր բառերու սեղման պէտքը՝ որ լեզուային պահանջումներէն մէկն եղած է, գաղափարներու արագ հաղորդակցութեան համար : Այսօր հեռագրով հետ ածայնով կը խօսին իրարու հետ ազգք ու մարդիկ : Ես խուժուեմ ու քառականգուն բառերու մեծ բարեկամ մ'է, զորս կը վնասէ ու կը մշակէ մասնաւոր խնամով և տեսակ մը հեշտութեամբ : Խղթայթ, Ամոխար, Աղխաղխել, Աղբախուղբ, Խեղախեղ, Աղջամուղջ, Խայծղտնածուխ (իր շինած մէկ բառը), Պատանեկատուիին, Եղջիւրակնծիթ (ռնդ եղջիւր), Սպասեփեցոց (խոհանոց), Անցմընցեցնել ձի, Խամաճկախաղ . (այս վերջին երեքը Պ. Նորայրի ծաղկաբազ Ստ. Հայերէնէ) և այլն և այլն իր երկէ ժողովուած, սիրուն և ընտիր բառեր կ'երևին ճաշակազուրկ Աշխարհակախի՝ իրր սոխակի դայլայիկ հնչելով իր նուրբ ականջին, վասն զի աւելի կամ նուազ հին ժամանակի Հայեր՝ քաղաքակրթութեան ստոյին ստոյծանի մը և բողբոլին ուրիշ պայմաններու մէջ՝ զործածեր են դանօնք և կամ անոնց նմաններ : Իսկ այն կոկիկ ու վայելուչ բառերն՝ որք իրենց կարճութեամբ բացատրութեանց փափաքելի արագութիւն կուտան, անոնք՝ որ Ֆրանսերէն մէյմէկ բառի կը յատկացունին ու մէյմէկ թերի կը լրացնեն՝ շփոթի տեղի չթողով ընաւ, անխնայ կը հալածուին Պ. Հնայրէ՝ եթէ ըստ դիպաց հին լեզուի ոգւոյն կամ անոր բարդական օրինաց ըստ ամենայնի յարմար չերևին : Քաջ բառագրին առջև ամենեւին նշանակութիւն չունի օրինակի համար քսան դար յառաջ կիկերոնի վճիռը թէ «Ազգութեան ընդունելի ըբռէ և Կարգութեան համար երբեմն լեզուն օրինաց քեմ մը զանկէ» : Պ. Նորայրի փնտուած և փնտոելիք քաղցրութիւնը մեր հին մատենագրութեանց և հին լեզուի անողոք կանոններու մէջ ամբողջութեամբ կը գտնուի միայն : Եւ սակայն Ատտիկեցի լեզուն՝ որ Յոյն լեզուի կանոնաց դէմ իրական սխալներ իսկ ունէր, ե-

թէ յաղթեց Տօբիացոյն՝ իր Կարգութեան կը միայն . . . : Մեր բառագիրը կարդացած է Հայր Այստնեանի Գերականութեան ընտիր և փիլիսոփայական նախաշարիչը : Պիտի գտնէ հոն քիչ մը յառաջ յիշուած վկայութիւնն ու իրողութիւնը, պիտի գտնէ նաև ուրիշ շատ ճամարտութիւններ, զոր հոս անկարելի է ամբողջել անգամ : Աւանդ, նախապաշարեալ բառագիրը կարդացած է զայն, առանց «բն հասկնալու : Զայս կը հաստատէր նաև Գրասէր Ատոմ իր գեղեցիկ յոդուածով :

Յայտնի է թէ մեր սկզբունքն ու կարծիքները տարբեր են հիմնովին : Մենք ու մեզի պէս մտածողք՝ բարեչըման օրէնքի կը հաւատանք ու կ'ուզենք ծառայել իսկ անոր նոր հայերէնի նկատմամբ՝ որ իր առանձին ոգին ու յատկութիւններն ունի ու կը վայելէ արդէն : Մենք յառաջադիմութեան և նոյն իսկ ուղիղ խելքի հակառակ կը գտնենք նոր և կենդանի լեզու մը հին ու մեռած լեզուի մը կապերով կաշկանդել միշտ, մանաւանդ երբ այդ կապերն պէտք եղածէ աւելի կը նեղեն երբեմն՝ զարգացումի, ճոխութեան, կարճութեան, վայելչութեան արդելք լինելու չափ : մենք գիտենք թէ անշարժութիւնն իրեն նշանաբան դնող նոր լեզու մը չյառաջանար երբէք, ինչպէս նաև չեն յառաջանար այն ազգերն որ չհին ու նոր երկու լեզու անի ու երկուքին ալ կ'ուզեն ծառայել : Նորարանութեանց նկատմամբ՝ արդի հայերէնի ոգւոյն և արդի ճաշակի վրայ կը հիմնուինք . կը հիմնուինք մանաւանդ այս մասին այն ոյժի վրայ՝ զոր Կարգութեան ի գործ կը դնէ ամեն լեզուներու մէջ . . . :

Թողունք ընդհանուր խօսքերն ու գործնական կերպով և օրինակներով խօսինք : Դո՛ւք, Պ. Հնայր, կը հալածէք յատկաւ մուղ ոգւով Միջադէպ, Հարցապնդում, Յատկանիշել, Ճակատագրապէս, Անորակելի, Փոխարժէք (Contre-valeur, ուրիշ անթիւ կարևորներու նման բացակայ ձեր Դժ բառազրքէ), Հեռագրալուր (նախապէս ընդունուած և հիմայ մերժուած ձեզմէ) և այլն արդի հայերէնի մէջ ընդհանրացած նորարանութիւններն, որք Խղթայթէ, Աղխաղխել, Աղբախուղբէ, Խեղախեղէ, Խայծ-

A Հայ ազգն սթափած է հիմայ : Գարոցներու մէջ առկէ յառաջ գրաբանի ուսուցման համար վատնուած ժամանակները գարմանուած են, և բարձրագոյն գասերու աշակերտաց միայն պահուած է ուսանիլ իրենց նախնեաց լեզուն : Պ. Նորայր փորձու կը տանէ թէ ինչպէս Հայ ազգն անգառնալի կերպով հեռացած է ու կը հեռանայ հազհազ իր սխալ գաղափարներէ և վարդապետութիւնէ :

դանածուխէ աւելի կը վիրաւորեն ձեր փափուկ ականջները : Այս կոկիկ բառերն՝ նոր հայերէնի ականաւոր գրիչներէ և խմբագիրներէ շնուած կամ ընդունուած՝ պիտի գործածուին միշտ, վասն զի նոր հայերէնը չէ մերթաժ գծնուը, վասն զի մէյմէկ ծակ կը գոցեն, և վասն զի ժանաւանդ հոնարացոսած են օտար-մեծք : Եղևակ Երբեմնակի, Համառօտակի, Կռանորէն, Իրութիւն նորարանութիւնները հնածղունայն քողոքներու հակառակ չափաի գաղտնի գործածուեն : Աէ թէ դաք՝ Պ. Հնայր, հչոք աշխարհի վրայ իրնայ պաթերազմի սոփորութեան ոյժի հետ՝ որմէ կը խորտակուի միշտ : Գոկիկ ու նշանակած բառ մը՝ Եկէտել անախեսաց մատենագրութիւնք յարգելովք կը գառապարտէք : Այլ ո՞վ լսեց ձեր ձայնի : Այդ կարճ ու զեղեցիկ բառը կը քալէ միշտ յառաջագէմ թրետին մը ելով զհարակս ի վերայ գնել բառից, նշանադրոցը, « Քաջուրակի », ու ժգնակի ոգել զբառ ինչոք, « Ազդողագոյն, սոգաւորագոյն առնելը », որք երկար ու անյարմար են գործածութեան . . . ձեր բառգրքի պէտեալն ձգելով նաև « Սաստկացուցանելը » որ ճիշդ կամ բուն համանշանակ մը չէ բնաւ : Զեր բոլոր գոչիւններու հակառակ Նախընտրել բառի չըջարեթութիւնը նոց և օգտ առածով կը շարունակուի և կ'ընդհանրանայ իսկ օրէ օր : Բայտ գրաբանի սխալ բառ մը՝ Զանցառութիւն՝ նուիրագործուած է արդէն ու կը գործածուի ամեն պարագայի մէջ . . . « Մովութեանէ համար չարահանջուիր » : Գերազանցապէս ճշմարիտ այս խօսքին աւերն ևս չեմ, Պ. Նորայր : Թնամանից բառը՝ (կոք գաք իսկ գործածած էիք հոսանքէ մըրուած) իր կարճութեամբ յաղթող կը հանդիսանայ Թնամանայիցի դէմ, թէ և նշանակութեամբ յայտնապէս սխալ : Հաւանորէն բառը մուտ գտած կը տեսնեմ Հաւանականօրէնի տեղ, ու թէ և սխալ՝ կ'երեւի թէ իր կարճութեամբ և սովորութեան վաւերացումով՝ որ մը բոլորովին խափանէ Հաւա-

1 Եւ միթէ հին հայերէն, Պ. Աշխարհակալ, իր օտարոտի անհետեւի բառերը չունի՞ կատարելապէս նուիրագործուած : Ինչ են Բաղդատել, Բաղդաղել, Արծանել, Դարաղրել, Գրամաղրել, Մախարրել, Արաղրել, Քերթող, Քերթուած, և նոյն իսկ Տառ, Եղակի, Յոգնակի և այլն և այլն բառերը և Քերպանութիւն բառն անգամ : (Չգիտեմ թէ զոր օրինակ Action, 7. դրած նշմարատութիւն բառերիդ՝ նոյնպէս Dimension, Զաստութիւն, Մեղուութիւն, ասոց կարգը դասել պէտք է, կամ Աքոր ու կպիծներու) կարգ) : Ուղղափառ և Չարափառ հին բառերն սխալ չէն միթէ ըստ յոյն ստուգաբանութեան, սակայն և այնպէս չէն գործածուիր առ հասարակ . . . :

նականօրէնը : Renvoii յատուկ համանշանակ ցուցուած վերադրում բառը՝ զոր կը հեղնէք, կրնայ օր մը հաստատուիլ, եթէ լաւագոյնը չցուցուի : Պէտքը բուն և ըմբոստ բան մ'է, Պ. բառագիր : Գործածած Հարիւրաստիճանեան (Centigrade) բառերնիդ չպիտի ընդունուի՝ զի յոյժ երկար է . . . « Կոլոր-թիւնը նուիրագործած է արդէն Հարիւրամասն բառը : Ստուարաձայնագոյն ջութակ (Contre-basse) ձեր բառը՝ զոր հսկայից կանգնով չափել պէտք է, մի յուսաք թէ ընդունուի բնաւ : Եղջիւրակնճիթը (Եղջիւրակնճիթ գրեցէք) տեղի պիտի տայ միշտ Ռնդեղջիւրի, որ թէ աւելի կարճ է և թէ ընդհանրացած : Նախեսաց Հրամատար բառը՝ զոր կը գործածէք, Հրամանատարի ամփոփում մ'է՝ թէ և սխալ : Զեր Հարցապահանջութիւնը (Interpellation)՝ որ ճիշդ ալ չէ, ընդունելի չեղաւ իր երկարութեամբ, և դատապարտած Հարցապահուում բառերնիդ՝ իր յաղթական ընթացքը կը շարունակէ՝ երկու վանկ պակաս ունենալով՝ որ մեծ առաւելութիւն մ'է, զիտցէք զայս : Ժանտամահ ըսել միայն՝ անուշտ ընտրելի է քան Մահ ժանտամահ, ինչպէս որ կը դնէք : Զեր Խայճղանածուխը (Coaltar) խուժուժ կը գտնենք՝ ըրել անգամ լաւագոյն սեպելով պարզապէս ըսել Քոլդար : Լորձնաթաղանթը (Muqueuse) սիրուն չերեւիր մեզ, և կ'ընտրենք ըսել Լորձնամաշկ (ինչպէս կը դնէ ճաշակի տէր բժիշկ մը), կամ Լորձնամիզ՝ զոր կ'առաջարկենք մենք : Morueի համար աւելի ընտիր կը գտնէք ըսել Զողածուկ քան Բրածուկ . յոռի ճաշակի արդիւնք, Պ. Նորայր : Մաղկալճառանոց բառերնիդ բարեաւ վայելք : « Մաղկանկարիչ » տեղի կ'ըսենք Մաղկանկար : « Խառնիճաղանճ » պիտի ըսենք միայն Խառնաղանճ : Fifre, Սրասրինդ . այս « երը գէշ կը հնչեն ականջի և ճաշակ չեն յայտներ ձեր կողմէ՝ որ կերտած էք զայն : Cacophonie բառը սահմանած առնեն դրած Զայն չարաձայն խօսքերնիդ, քաջ բառագիր, կատարեալ վատաձայնութիւն մ'է : Ապրիք, մեծ վարպետ, սահման և օրինակ ի միասին կուտաք : Բթամատը Բութամատ սրբագրելիդ մի անգամ ևս կը հաստատէ թէ ճաշակ ըսուած բանը չունիք, և ճաշակը երբեմն կը յաղթէ կանոնի անգամ : Արմակաչափը, որու արմատը ռամիական Արմունկ բառն է, պիտի ըսենք Արմկաչափ՝ որ թէ աւելի ճիշդ է և թէ աւելի լաւ կուգայ ականջի : Թուրքարանը չափաի քալէ բնաւ ձեր ունայն բժախընդրութեանց հակառակ, և՛ դարձեալ ճաշակի պատճառով՝ պիտի ըսուի Թրքարան : Հաղիւտգիւտ չափաի ընդունուի բնաւ՝

աշխարհ աշխարհէ թէ անցնի, Հազուադիւտ կուրի բառը միշտ յառաջ պիտի քայլէ անարդել¹: Այսպէս, մեծ բառագիր, անոյճը խժալուրին, կարծը երկարին պիտի յաղթեն միշտ, լեզուներու այսօրուան ողւոյն և ուղղութեան համեմատ²: Իուք ինքնին, Պ. Նորայր, ալ նախնեաց զգեստները չէք հագնիր, և փեղոյր իսկ կը դնէք, (մտացայ որ փեղոյր դնել, փեղոյր հանել կը հասկցուի Յէր հայերէնով³): Իուք, քաջ բառագիր, որ «յեղախոխութիւն յարուցեր էք հալ լեզուին և բառարանին մէջ», ձեր աննման համեստութիւնն է որ կը հռչակէ զայս, անձամբ կը տեսնէք թէ ձեզմէ կերտուած քանի քանի բառեր թէ և մեծ մասամբ հին հայերէնի կանոններով ճիշդ, այլ անընդունելի լը գառնան իրենց վաղեմի թանձր դրոշմի պատճառաւ, և տեղի կուտան նոր լեզուի և նոր ճաշակի համեմատ յորինուածներու: Ձեր յարուցած յեղախոխութիւնն յետադրական է, Պ. Հնայր, հետեւեալէս ամուլ և փնասակար իսկ⁴:

¹ Պ. Նորայր կը յանդիմանէ զմեզ (ինչպէս նաև հայ գրագէտներու ստուար մեծամասնութիւնը) թէ չաղուադիտի մէջ մալբայը հոլովեր ենք փաջ հայկարանի մակրայ չհոլովելու համար պիտի գրէ այսուհետև: Զուէրալատակ, Միշտախօս, Միշտամուռնչ, Միշտաբարբառ . . . : Մեծ բառագիրն այս մասին հիմնուած է Հաղիւտիտ անձայակ բառի վրայ, զոր գտած է զմեզ խճրճելու համար Բագրատունիի Քերականութեան Բարդութեանց գրուին (երես 661) . . . : Մի և նոյն պարբերութեան մէջ կը տեսնուին հետեւեալ տիպերու և զոր բարդութիւններն ևս զորս կը յանձնարարենք իրեն ի գործածութիւն: Հենախաղաց, Հինգախտար, Մատեանագրեմ, Ենչաւեր, Գանգուրագեղ, Ընդ հանուրապիւր, Վարագըրածիզ, Կշրաբար, Ողջնապատում, Անոյճաճաշակ և այլն և այլն, նաև Զուրալատակ, նաև Միշտամեղ անգամ: Ստոյգ է թէ Բագրատունին այդ պարբերութեան սկիզբը կ'ըսէ. «Երբեմն . . . եղանակաւ անփոփոխ մնայ առաջին անունն», և կը շարէ անխտիր այս և ասոնց նման անձուռի բարդութիւններ, որք ամենաակախորդ կերպիւ կը պաշտպանուին ճաշակազուրկ բառագրին:

² Այս կրկին սկսեցը նոյն իսկ մեր հին մասնագրութեան մէջ զգալի եղած կ'երևի: Կակղեցուցանել, Նրբացուցանել, Պապանձեցուցանել, Հանգարտեցուցանել, Արժարձանել, Խուճապեցուցանել և այլն և այլն երկար ու վատահնչիւն բոյներու քով կը գտնուին նաև անոնց կործ և վայելուչ ձևւերը: Կակղել, Նրբել, Պապանձել, Հանգարտել, Արժարձել, Խուճապել և այլն և այլն: Անհամար գոյականներ և ածականներ կրնան յիշուիլ գովելի կերպիւ համառօտաւ նախնեաց ձևերով իսկ . . .

³ Կուզենք գիտնալ, մեծ վարպետ, թէ ձեր պաշտպան ու ջատագով Պ. Հրազանի հայերէնն ի՞նչպէս կ'երևի ձեզ, կամ ի՞նչ արժէք ունի ձեր հայկարանութեան առջև:

⁴ Տեսաք փորձիւ որ խաղաբարտերու չորս գունաց ձեր կողմէ յատկաւ

Իուք, մեծ հայկարան ու բառագիր, որ կը հալածէք շարունակ արդի հայերէնի մէջ ընդունուած նոր բառեր կամ ձևեր, ինչ կ'ըսէք զոր օրինակ հետեւեալ ֆրանսերէն ձևերու, (ի բաց կը թողունք անթիւ նորահնար բառեր): Prendre à tache, Tourner la cervelle, Chercher chicane, Avoir l'air consterne, Etre bien de figure, Suer les grosses gouttes և այլն և այլն: Այս ըսուածքներն՝ որք դար մը յառաջ միայն ու կենդանի ֆրանսերէնի մը մէջ իրր գարնելի ու այլանդակ նորաբանութիւնք կը հռչակուէին, սովորութեանը նուիրագործուած՝ առօրեայ կիրառութեան մէջ մտած են այսօր պահպանական Սկաղեմիոյ բողոքներու հակառակ: Ո՛չ որ կը մտածէ սակայն թէ այս նորամուտ ձևերու պատճառաւ ֆրանսերէն սրանչելի լեզուն պղծուած է. ո՛չ որ զանոնք գործածողները բամբասած է կամ կը բամբասէ իրր ֆրանսերէնի անդէտ . . . :

ցուած բառերը ճաշակի պատճառաւ չ'իրոյն ընդունուել, և հին ու փորձառու թարգմանիչ մ'անոնց անդ մէջակի կոիկի բառ անաղանդիկց չբարբի մէջ: Ձեր կերտած բառերն հմտօտի սխալներու պատճառաւ ևս երբեք մերժուելու փառքի կ'արժանանան: Հարցապահանջութիւն բառը տեսնոք որ սխալ էր: Երկար ատեն չկայ որ հայ գիտուն մը Phylloxera թէ արուած սահմանը և թէ՛ յատկացուած Որթածճի բառը սխալ գտաւ ու հռչակեց գիտութեան անչէ: Երբն հմտա գրիչներ Ս. Է. Է. Մ. Մ. մէջ Նորայր (Nouvell.) բառի յոյճնի սխալ մը լինոյր նշանակեցին, որոն գրած ամենակարճ սահմանիդ իսկ սխալ է: Conference, 5. Համախօսութիւն, Préméditation, Նախահոգութիւն (Յուելուածի մէջ), Finance, 4. Մթձախտութիւն, Financier, 4. Մթձախտար, Accolade, 2. Արհարութիւն, Dilettante, 4. Երգասեր, Acquit-à-caution, Երաշխագիր, Amendement, 4. Ոգրափետրութիւն և այլն և այլն ընդհանրապէս սխալ կամ անընդունելի բառեր են: Խայծահամոզի տիպերու բառերն իսկ սխալ է . . .

¹ Քանի մը հարցուցներ առ Պ. Նորայր

Ի՞նչպէս կը լինի որ դուք, կարմիր պահպանական, Ամասիներու կաճառէն իրր սխալ և անընդունելի ճանաչուած անհամար բառեր ու ձևեր առնուք զնէք ձեր թաւ գրի մէջ: Ինչ ֆրանսերէնի ոգին ու բունաք, Մկաղեմիոյ պաշտպանական բողոքներն արհամարհեք: Ի՞նչպէս կը միտանէք այս անպտոյն թմոյքը՝ ձեր նշանաբանն էր զոյ պահպանական ողւոյն հետ: Կը յիշեք թէ Պատմաբանականութեան մէջ՝ ուր շատ խորք կը չարգէք, նորաբանութեանց վտանգներու վրայ խօսելով՝ երբ Քր. բառեր կը գնէք, զորն Ակտիվիստի բառարանի (վերջին տպագրութիւն) Գառաջաբանին մէջ կը հռչակէ իրր թարգմանաբանութիւն: Actualité, Vapeur, (ըգեանի նշանակութեամբ) և Tableau réussi (այս վերջինս ախանջ վերաբորոզ սխալ Reussir բոյր չէր լինելով): Իուք, հայատեթեան անձնադրութիւն պաշտօնագետ և յոր մերձուած այս երեք բառերէ երկուսն արձա-

Անթիւ Քր. բառեր կան կարևոր՝ որք իրենց բուն հայ հոմանիշը չունին, և զորս բացատրած էք 8-8-10 և աւելի բառերով, ամենադիւրին կազմութեամբ սակաւաթիւ բառեր շինելով միայն, որոնց մէջ անընդունելիք ևս շատ են: Արդ քանի որ դուք, Աշխարհակալ, դժուարութեանց առջեւ կունակ կը դարձնէք քաջութեամբ, ըսել է որ հայ լեզուն այլ և այլ յատուկ ու մասնաւոր բառերէ զրկուած ու հետեւապէս ձապաղ պիտի մնայ յաւիտեան: Դուք ճորտանոր ձեռագրաց գիւտերէ յոյս չունենալնիդ՝ խոստովանելով հանդերձ՝ չէք ուզեր ներել որ փոքր ինչ ազատութիւն ի գործ դրուի այդ կարևոր թերինները լրացնելու մասին: Ձեր այդ ընթացքով, քաջ բառագիր, կը նմանիք Մովսէսի բժիշկներու: Լաւագոյն կը սեպէք որ լեզուն կանոնով մեռնի անսուաղ, քան թէ փրկուի երբէք կանոնէ դուրս: Մենք ձեզ հակակարծիք նաև այս մասին՝ փոյթ տարինք այդ պակասները դարմանել և գործնական դիւրութիւն մը տալ թարգմանիչներու, որք նոր բառեր կերտելու հարկի մէջ կը գտնուին ամեն օր: Գիտենք որ ծանր ու դժնդակ ձեռնարկ մ'է այս՝ դիւրին գէնքեր տուող յստակամոլ բժախնդրութեան ձեռք, քանզի ամեն նոր բառ չլինար ուղղափառ դրոշմ կրել միշտ: Ինչ որ կը խրախուսէ զմեզ սակայն՝ հետևեալ մտածութիւնն է: Եթէ մեր յարմարեցուցած կամ կերտած բառերու կէսը՝ նոյն իսկ քառորդն ընդունուի, արդէն ոչ փոքր ծառայութիւն մ'ըրած պի-

նագրած էք ձեր վեպ բառարանի մէջ: Երբորդին գալով քանի որ Réussir բային ներգործական գործածութիւնն ևս ընդունած ու նշանակած էք, ուր կը մնայ, կը հարցնենք, Tableau réussit -ի-ն-ը մեր-որ-ը -ու-ը: Դուք որ, Պ. Նորայր, պահպանական մը լինելով, Ակադեմիոյ չլսելու հարկը կ'զգայք և հազարաւոր օրինակներ ալ կուտայք անհնազանդութեան, ինչպէս և ինչո՞ւ կ'ուզէք որ հայ գրագէտք՝ գտն ժողովին ձեր պահպանական արհամարհ դրօշի տակ . . . :

Ուրիշ հարցում մ'ևս առ մեծ բառագիրն.
Դուք, քաջ պահպանական, ինչո՞ւ «ի սկզբան անդ հետևեցաք Պէշրեղի և Բուռադվէնի բառարաններուն, բայց վերջապէս առաջնորդ բռնցիկք մ'է միայն լիդրէի բառարանը», այսինքն մասնաւորներու աշատ երկասիրութիւններ, թէև՝ միև կողմէ՝ ձեր Յայտարարութեան գլուխը խոշոր գրերով կը գնէք «հետևողութեամբ բառարանայն լիդրէի և Գաղղիական Ակադեմիոյ»: Անշուշտ իրաւունք ունէիք այսպէս ընելու, վասն զի գիտէիք թէ այդ պաշտօնական բառարանը՝ իր պահպանական սկզբանց շնորհիւ բոլոր քաղաքակրթեալ ազգերու բառգրքերէ աղքատն է ու չբաւարագոյնը: Այլ սակայն ձեր սկզբանց և վարդապետութեանց հետ ինչպէս հնար է հաշտեցնել ձեր նաև այս հակասական ընթացքը:

տի լինինք նոր հայերէնի գրականութեան, ինչպէս կը գրէր մեզ վսեմ: Գրիգոր էք Փ. Օտեան՝ բարեկամ Պ. Նորայրի գործին¹: Ամենէ նշանաւոր գրագէտներու կազմած բառերէ ոմանք ընդունուած են, ոմանք ոչ. այս պատճառ չէ որ ընդունուածն էրուն համար հայ գրականութիւնը պարտական չմնայ անոնց: Կարգն եկաւ մեծ հայկարանի աշխարհաբառին:

Պ. ՆՈՐԱՅՐԻ ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՌԸ

Մեր բառագրի աշխարհիկ ոճն իր բոլոր գովանի հանգամանքներով գերազանցապէս կը փայլի «պաշտպանողական Պատասխանատուութեան» այսինքն իր ամենէ ընդարձակ գրութեան մէջ՝ որ գրական թերութիւններու տեսակէտով ևս այնքան ձախորդ հոչակ մ'ունեցաւ²: Այս նշանաւոր յօդուածս մեր ինչ ինչ թրքարանութիւնները կամ գաղղիարանութիւնները՝ իբր տգիտութեան նշան երեսնուս զարկած առեն՝ այս կարգէ ամենէ թանձր ձևերու հետաքրքրական հաւաքոյթ մը կ'ընծայէր ընթերցողին: Իմ արիւնս աժան չեմ ծախեր. Պէտք էր որ խեղդելու աշխատէիր իմ բառարանս. Խօսքս ամօթ. Գետնի տակ անցունել. Ես մեքենայ-թարգմանիչներ յառաջ բերելու համար չէ՝ որ տասն և չորս տարի աշխատած եմ, (է բայ, քաջ հայկաբան, տէր բային . . .). Անցողակի ըսած գտնուիմ, (երեք բառ ուր մէկ գաղղիարանութիւն և մէկ թրքարանութիւն կայ). Չուրը նետել. Ռուսի պէս նետուիլ. Գետնէ դեպի վարնել, երբեք երբեք վարժաւ. Կլորիկը գնել (գուհիկ և անխմաստ խօսք). Ժողովողը (ժողովածոյի մտօք, սխալ բառ, իր բառարանի մէջ ևս չորս-հինգ տեղ կրկնուած). Կարգացած ես

¹ Մեծանուն Հայուն առ մեզ ուղղել բարեհաճած ընտիր նամակի մէջ կարգացինք նաև հետևեալ տողերը՝ զոր մեր անիրաւ թշնամեց յատուկ ուշադրութեան կը յանձնենք: «Լսեցի որ նոր ու ճոխ բառարանի մը հեղինակը բողոքեր է ձեռի և ձեր բառգրքին դէմ, է՞նչու է ինչ-պիտէ՞» (Կ'ստորագծենք այս վերջին բառերը): Այս տողերը գրուած են մեր Յայտարարութեան ընթերցումէ ետք . . . :

² Եւստանակաւ Պ. Նորայրի ի Շուէտ ձամբորդութեան պաղուկ՝ ու աւելցնենք նաև՝ վաւաշ նամակները Մովսէսի մէջ՝ իրենց հեղինակի գրադիտական չափը տուած եին արդէն, ոչ սակաւ զուարճութիւն պատճառելով հեզնասիրաց: Սր մը կրնանք քննել ու մտէլ այդ հետաքրքրական անմոռանալի գրուածքը:

նախնեաց մատենագրութիւնքը, (դրաբանի ուղղականն իրբեւ հայցածան գործածուած) : Այլայ ի վանտիանաց, ըլլայ յայտարհակածաց (աշխարհաբան բախ դրաբան հոգով խնդիր տալ որ քիչ սիրուն չէ) : Զբախստ չարախօս, Զբիախօս դրախօս (վախելու և անող ձեւեր աշխարհիկ լեզուի մէջ) : Սմենքը մէյմէկ գեղեցիկ ու անարատ մարգարիտը : Պատմասխանատուութեան անսպառ հանքէ ժողովուած : «Պաշտպանողական Պատասխանատուութիւն» հրէշ աւելարանութիւնը և միանգամայն սխալն արդարացնելու համար մեր քաջ հայկարանն ինչ ինչ աւելարգրութիւններ կը յիշէ, որք գրաբանի (չգիտենք թէ պարզին կամ խորինին) յատուկ մասնաւոր ու ծանօթ ձեւեր են, մոռնալով բոլորովին թէ էնք չէ թէ հին այլ նոր հայերէն նով կը գրէ, որ ինչպէս յայտնի է, կը մերժէ իսպառ այդպիսի ահաբեկի բանակոյտներ : Աւելորդ խախտելով ինչ այդ գրաբան օրինակներով (որոնց «անմարտագոյններն» ևս պիտի ցուցնէ եղբր, Աստուած պահէ զվեց), «պաշտպանողական Չատագովութիւնը» չիրանք ար-

Մեր թշնամի ինքն իրեն հետ հակառակութեան մէջ կը փութայ Զատ Չարանով գրուած շարքի շարքն այն աշխարհիկ ձեւերէ որք հին հոս կը գտնուին իր բառարանի մէջ : Մեծն Նարայր բոլոր ընտանի բառերն ու ձեւերն իր բառարանի մէջ կատարելապէս պարտաւորութեամբ մեր գրած ինչ ինչ նշանական և ամեն ընդունուած ըստածններն այլ ետ առնելով շարքի նորին և թուան ըզուան շարքը յամեն բան մը կ'ուզէ գործունել և անխափի իսկ մեկ գրչի ձեւով անկայն խորշիկ էին այդ պարզ ոճերն ինչպէս և ինչպէս մասն գտան մեծ բառարանի մէջ : «Չարագեղաց» համար ինչ հարկ կամ ինչ օգուտ կար անողին կը հարցնուի զայս ինչպէս նաև իր հարցնելու թէ շարք մասնաւորուն ատենցով կապուած ըլլալու և ինչպէս ըրաւ իր ինչպէս պիտի ընէ, ինչպէս պիտի խօսի, ինչպէս ըրաւ իր ինչպէս ըրաւ պիտի իր մեծ Պատմասխանատուութեան մէջ :

Պատմասխանատուութիւնը (ընչոյնքեն) հետզհետե պիտի կոկե ու ծաղկոյնե անուշտ հին լեզուէ յառաջ բերած այդ օրինակները հետզհետե արժանաւորութեամբ Գոգ մտորանքի և Մարտիկանի, Սիլիբի սխտածող, Մաքրագրականութեան, Գոյնմանե պիտու հանե, կարճ ու ծիրուն բառարաններ են և չեն կրնար գաւառաւոր այսօր իր անխիտան աւելարգրութիւնք Զբիախօս դրախօս, Զբիախօս չարախօս արդէն գործածուած են իրմէ : Մեծագուտ գոց պիտի շինենք մեզ տաւած բոլոր անորոշութիւն մոռնալով իսկ եթէ տայիք պատմասխան սխտ այն ընտիր ձեւով որ իր յառաջ բերած օրինակներուն սեպե թէ պատկէ և սկիբանց սկիզբն արարեալ միջոցք ցուցանելու թէ գեղարմե լինի բաշխութեան և աշխարհաբանի գործընել զպատմութիւն չէ, թող նոյն բնագրաբանով դնէ և իրմէն ու լեզու սխտած մը պիտի լինի, որ ոչ սակաւ պիտի ստեղծէ կ'հայերէնի փանքն ու շուքը :

դարանալ նոյն իսկ հին հայերէնի մէջ : Գրաբանայ նարին : Նիւէ Պ. Նարայրի միտի ընենք աւելարգրութիւն բառարանն ալ չպիտի մնայ հայերէնի մէջ : Ո՛հ հարանելի լեզու :

Պատմասխանատուութիւնը շատ նշանակար գրագեղաներ ունինք այսօր որք Բագրատուոյ մը (այն ճշմարիտ աշխարհակալին որ սակայն խեղճ աշխարհաբան մ'ուսնիք) ծովածուակ հայկարանութիւնը չունենալով հանգերձ ընտիր և անոր լեզու մը կը գրեն՝ զոր օտար մը լսած առեն՝ չպիտի ճանչնի թէ իր խոսքը բանբասած հայերէնի է այն : Այս գրագեղանքն ընդունիր թէ նոր հայերէնն ըստ ամենայնի գրաբանի ըրալ չենք ոճի գեղեցկութեան առաջին ու վերջին պայման եզրով լինի : Բառական գուն և խժալուք բառերէ կ'պարտաւորան անք խնամով և կը յաջողին ձևուն դարձուածք և քաղցր հանգամանք մը տալ իրենց գրուածներու՝ զամենքը յաղիւտակերով : Այս գրչիներու սահուն և ընտիր աշխարհաբան Պ. Պատմասխանատուութիւնն էն շատ գերագանց՝ հիմն ի վեր կը պայպալեն ձեր բոլոր օրինակները : Պատմասխանատուութեան պատմասխանատուութիւն, Զբիախօս չարախօս կայն իւրին անխոր մտաւորանն յիշեալ գրագեղաներու գեղեցիկ գրաւածուածքն : իւր

Իւրք, Պ. Պատմասխանատուութիւնը հայերէնի ոչ ինչք հասկըցած և զայն խօսիլն անգամ չգիտէք : Զեր բառ գրքէ քանի մ'օրինակներ մեր ըսածք պիտի չստատանեն իրմէն : Մեկու գրուած խոր ասորձակ պարզել ըսելու անք կը գնէք ֆրանսերէնի ըրալ չենք : Մէկուն ուղեղը սարկէ այս ոչ նոր և ոչ իսկ չին հայերէն է : Rhume de cerveau կը գնէք Ուղեղի հարբուի հայ մտղովորդը կ'ըսէ Գլխու հարբուի ամեն լեզու իր ոչին անի, ինչպէս ֆրանսացին ըրալ, Rhume de tête : Cerveau falcé կը գնէք Ճախած ուղեղ : Գողգոթայի որ այդ խօսքէ բան չհասկնար, կ'ըսէ Պակաս, ինչիմ ուկ, Բախուի (Cerveau falcé) գրաբանի մէջ Թախեալ ուղեղն է քաջ հայկարան : Ուղեղ բառի վրայ միտն այս դիտողութիւններէ կը տեսնուի թէ աշխարհիկ կենդանիութեան լեզուն տակաւին մտած չէ ձեր այն «ուղեղի մէջ» Տեղ մը թելքի պահութիւն նշանակութեամբ ճախածութիւն կը գնէք, բառ անխիտան և անպիտան, զոր բառքն անգամ կը լսենք կենսերբունու մէջ : La tête me bouit : Գլխուս ստատիկ տարութիւն կ'ըզամ : Հայր յատուկ և ազգու ձեւ մ'ուսնի, զոր չէք գիտեք նշանակել : Գլխուս կրակի պէս կ'այրի կ'ըսէ : D'écouter, 2. Հոգ ունել զառցուիկէ կ'ըսէ : Ենթադրեալ մտիկութեամբ

նել : Ժողովուրդը — և նոյն իսկ գրադէտը — այս խօսքով կը հասկնան իր խելքին հետեւիլ ու կ'ըսեն . Առողջութեանը հոգ տանիլ, Ինքզինքը նայիլ : Il porte les bouteilles, Քչր ֆրանսերէնէ զբայ յեւելով Հաւկիթներ կը տանի : Հայն այսպէս չըսեր . Ուրբերուն տակ հաւկիթ կայ, կ'ըսէ : Հաւկիթներ տանիլ հայերէն չէ և թարգմանութեան մեծ խակութիւն կը յայտնէ : Հայը կ'ըսէ, Հաւկիթ տանիլ, եթէ հաւկիթը յոգնակի գործածուած իսկ լինի : «Բոլոր գիշերը քունս չէկաւ» չըսեր Հայը, ինչպէս չըսեր Բոլոր գիշերը քունս եկաւ, այլ Քունս չտարաւ, կ'ըսէ . իսկ աւանական հայերէնը կ'ըսէ՝ Բոլոր գիշերը աչքս աչքի չգոցուեցաւ : Ճարը կտրիլ, Արցունք կտրիլ, Քրտինք կտրիլ յեր հայերէնն ի մէջ միայն կը գտնուին : Prendre feu, Բռնկիլ, Կրակ կտրիլ . առաջինը ճիշդ է, երկրորդը սխալ . այս երկու բառերն հետի են հոմանիշ լինելէ, մեծ բառագիր : Կրակ կտրիլը աւելի յառաջացած վիճակ մը կը յայտնէ, և կրնայ պատասխանել Jeter feu et flammé, ինչպէս դուք ինքնին կը դնէք այդպէս քանի մը տող վար : Elle ferme les yeux sur les fautes de son fils, Իր զաւակին սխալանքներն չտեսնելու կը զարնէ . Չտեսնելու զարնել կը համապատասխանէ Faire semblant de ne pas voir : Հայերէնի մէջ Fermer les yeux քառ համանշանակն է . Իր զաւակի սխալանքներուն աչք կը գոցէ : Հայոց խօսուն լեզուն ստուգիլ անծանօթ է ձեզ, Պ. Նորայր : Bréviaire, Ծ. Մատեան զոր ընթեռնու ոք ստէպ . ժամագիրք : Հայը չըսեր՝ Քոռնէյլ իմ ժամագիրքս է, այլ կ'ըսէ . Քոռնէյլ իմ ամենօրեայ ընթերցմունքս է . գուցէ ըսէ նաև՝ ազօթագիրքս է, որ բաղդատարար աւելի իմանալի է : (Կը տեսնէք, Պ. Նորայր, թէ փոխաբերութիւնն ամեն անգամ բառ առ բառ չեն թարգմանուիր եղեր) : Baillir, աշի . Կտոր ընկնիլ՝ սնանկանալու մտքով . ո՛չ լուծած և ո՛չ կարդացուած խօսք մ'որ դուցէ գաւառական է, կամ աւելի հաւանորէն՝ աշխարհաբառ մը հին օրինաց . . . ձեզ նման, Պ. Հնայր : Նոյնպէս հին ձև մ'է՝ Բերանքս իվայր իյնալ . նոր Հայը կ'ըսէ . Երեսն ի վար իյնալ : Ազեկալ բայը՝ զոր կը գործածէք, հինցած ու խափանուած է հիմայ, քանզի նոր հայերէնն իսկ իր հինցած ձևերն ու բառերն ունի, ինչպէս ունի իր նոր ուղղագրութիւնն ևս : Օրինակի համար Պօռալ, Խօթել բայերն դուք ըստ հին կիրառութեան ո՛վ կը գրէք . հիմայ ընդհանրապէս գործածուածը օ ո՛վ է, և Պօռալ՝ Խօթել ո՛վ գրելն երթալովան սովոր կը դառնայ : Սովորութիւնը չընդունիր «Հոխայ» այլ Օխայ :

Կծ-ձթելը, Կծ-միթը նոր հայը կը խօսի ու կը գրէ . Կսմթել, Կսմիթ : Այստալ առանց ը ի կը գրենք : «Որք որք» եթէ բոլորովին խափանուած չլինէր՝ ամեն առթիւ պիտի գործածէիք, Պ. Պատասխանատու, այնպէս չէ : «Այս մարդս ամեն բանի ծայրը կ'անցնի», կը դնէք : Ծայրը կ'անցնի չըսեր Հայը, Ծայրը կ'երթայ կ'ըսէ : Ա՛յլ է՝ Ամեն բանի սահմանն անցնիլը, այլ է նորէն՝ Բանի մ'ետեւն անցնիլը : Պարիլը լեցնել, լուծած խօսք չէ . Հայը՝ Փորը լեցնել կ'ըսէ : Առնելիքուոր գէշ չէ և ընտիր ճաշակ կը յայտնէ : Դրած Քալեցնել (acheminer) բայերնիդ չգիտենք թէ ինչ աստիճան արդարանալի է յատկամով պահպանականութեան տեսակէտով : Չեր հայերէնի մէջ, Պ. Նորայր, կը դրանուին հետեւեալ ձևերը . Յայտարարութիւն առնուլ մէկուն խօստովանութեանը . Մերակոյտին մէջ խնդիր շարժեցաւ այդ գործոյն վրայ . Կըկը ընել՝ Կմկմալ ըսելու տեղ¹ :

Ստորին հայերէնէ ձեր ձեռքով ժողովուած հետեւեալ բառերը կը քաղենք ձեր հրատարակի երկէ և յատկապէս կը յանձնարարենք թարգմանիչներու² : Accès, Նոպայ, Նեպէլ . Crise, Բուր-

¹ Չեր վերջի յօդուածի մէջ Կ-Բ-՝ վկայութեան մը վրայ կ'ստեղծ կը սորվեցնէք ծանրորէն, թէ Զգեստը գնել՝ Զգեստը հանել պէտք է երբ նշանակել և այնպէս գործածուիլ : Այդ օրինակի որքան և կարեւորութիւն տաք՝ Պ. համալ, ժողովուրդն որ լեզուն շինողն է, և երբեք ձեզի նման գիտունն մ'աւելի ուղիղ խելքի տեր, «Զգեստը՝ փեղջեր գրաւ»ը չպիտի հասկնայ ընալ՝ հանեց զանոնք, և աշխարհ աշխարհէ անցնի՝ այսպէս պիտի շարունակէ գրել ու հասկնալ, ցուցուած ու ցուցուելիք բոլոր գրաբան վկայութիւններու հակառակ : Յայտնեցինք արդէն թէ աշխարհիկ լեզուն իբր ուրշի և ազատ կեանքն ունի և հարկ է որ ունենայ : Չեր այս անհիշեթ գիտորութիւնը ուրիշ բանի չկրնար ծառայել, բայց եթէ այդ ճշմարտութիւնն ձեր կողմէ ևս հաստատել անհերքելի կերպով, Զգեստները գնել, զանոնք հանելու մտքը՝ ըստ ինքեան սխալ բացատրութիւն մ'է՝ զոր կը վրեն ամեն լեզուներ, Եթէ Զգեստները գնել՝ Զգեստները հանել ըսել է, ապա ուրեքն Զգեստները հանին ալ պէտք կը լինի փեղջեր հասկնալ : Գեղեցիկ յեզվագիտութիւն յիշուի : Օ՛ն ուղիղ խելք ուր ես : Հայր Աստուծանի իր Քերականութեան Նախաշարի մէջ տեղ մը կ'ըսէ . «Աշխարհագրաբան գրաբան մը չլինելը բնական՝ ու գրաբան աշխարհագրաբան չլինելը քառ է» : (Ո՛ր կը մնան ձեր վարդապետութիւններն աշխարհագրագիտական) : Նշանաւոր Միթմարեանը կը շարունակէ . «Թող նազկանները հի գրաբանով զբաղին, բայց իրենց գրագիտական ցնորքը ընդ հանրայնելու իրաւունք չունին» : Կը լսէք : Պ. Նորայր :

² Հետաքրքրական է գիտել, որ այդ կարգէ բառերու մասին որ եւ է ինչի կը զգած չլինելով՝ չէ թէ միայն ետ չառնուեցան անոնք՝ այլ Յառաջաբանի մէջ յանձնարարութեան իսկ իբր «ընտրանաւ» ժողովուած բառեր :

Հան, պիւրհան. Creuset, Բուժակ, Գուլա. Mercure, Ժիպակ, Յիլա. Talisman, Տլիսմ, Բալաստ. Balauste, Ճորինար, Յիլա. On-
guent, Մորհամ, Երհեմ. Elixir, Իքսիր, Էլեկտր. Rubis balais,
Պատժախ, Լալե պիւրհան. Ocque, (օխայ), Վաքիայ, Կոքլէ. (Վազըյէ օխայ ըսելէ, Պ. Նորայր), Իսկ Յաւելուածի մէջ Թուխտ,
Բէ-Բէ. Fondation, Ոխլ, Կոք. Décoction, Մտպուխ, Կոքու. Gousset,
Խշտեկ (գաւառական), Իլեկտր. Fossé, Խանդակ, Խան-
ու. Soulier, Սոլեր (Երոպական արմատներու իջանք). Brinde,
Toast, Դոստաքան. Offrande, Բիբրանթ. Sire, Սիր. Galée, Խալէ.
Gelinotte, Ելֆօն. Feinte, Զընտու (Եօթ տող վկայ.) և այլն և այլն:
Publiquement, Աշկարայ (Թէեւ այս ոչ ստորին հայերէնէ՝ այլ
դէլ չէ): Ժողովոյ, Անցմընցեցնել (ձի) (Promener), Պատեղվո-
րութիւն (Grossesse) ընտիր բառերն արդէն յիշուած են վերը.
Երկնք երկու բառ ալ մասնաւոր կերպիւ սիրուն. Մալուս, Մա-
մուլ Mollah Նշանակող: Իրաւունք ունի Պ. Նորայր. Ինչո՞ւ Մօլ-
լա պիտի ըսենք: (Այս գործարներու քով անտարակոյս «քար ու
կոպիճներ» են Խորհրդատունք, Մատնէք, Հոռոգ, Հոռոգակեր):
Իբր համ վերջին կը պահենք երեք Թանկագին քարեր՝ չողակ-
ներ: Surtout, Բահրակ (մի շիտթիթ, սիրելի ընթերցող, Կան-
ու մակբայն է Բահրակ ըսածը): Du sang qui regorge du nez,
Արիւն որ փլչի ի քթէն (ընտիր՝ Թէ հին և Թէ նոր հայերէննե-
րու մէջ). և որ գեղեցիկն է քան զամենայն և ամբողջ գանձ մը
կ'արժէ՝ Tarquin le Superbe, Տարկինոս Ամբարտաւան, Սիւպեր-
բոս: Տարկինոս Սիւպերբոս, այլ այս սիրուն է, այս անգիւտ է,
այս չնաշխարհիկ է:

Տարկինոս Սիւպերբոսով Պ. Նորայրի հայերէնի քննութիւնը
կը փակենք: Այս առթիւ ինչո՞ւ Տարկինոս և ոչ Տարկուինոս,
Պ. Պահպանակալն 1:

1 Հայկաբանք գիտեն քաջ Թէ Նորայրեան բառգրքի մէջ Ս (Ստորին
հայերէն) նշանակուած բառերու շատերը արդէն հաւաքուած են հայ բառ-
գրքերէ: Կը հրաւիրենք զինք՝ ինչպէս առաջադրած էր նաև ուշիմ գրա-
գետ մը, որ ժողոված — նաև կերտած — բոլոր կոկիկ բառերուն մէկ հաւա-
քոյթը հրատարակէ, որպէս զի Հայ ազգը գիտնայ Թէ ո՞րքան բան կը պար-
տաւորի իր խորունկ հետազոտութեանց:

Պ. Նորայրի սխալներու և անհեթեթութիւններու շարքէ շատ
չհեռանալու համար հարկ կը համարինք միջանկեալ գրուի մը բա-
նալ հոս՝ իր ուրիշ դիտողութեանց մեր պատասխանները տալու
համար՝ որք փոքր ինչ երկար պիտի լինին առ հարկի:

Որ և է տեսակէտով մեծ մասամբ խտտելի այդ բառերը՝ որք ի-
րաւամբ «գարուկային» կրնան սեպուիլ, զբաբառի մէջ խօսել փա-
փառոյ բառագիրը կը հեզգէ: Նախարար, Պիս, Պիսխար, Սպի-
տակապիս բառերն: Թէ ի՞նչ իրաւունքով աչիւն գերանը բնաւ
չանանոյ մեր բշխամի կը յարձակի յիշեալ բառերու դեմ, ստու-
գիւ անկարելի է մեզ հասկնալ:

Սխալնք Նախարարէ:

Պ. Նորայր պիտի աւարկէ մեզ՝ քէ ինչո՞ւ Նախարար տանկե-
րէն բառի տեղ (աշխարհաբառի անծանօթ) Եպարայանգ բառէ օ-
գուտ չենք հաղած: Հոս չպիտի բնենք քէ ի՞նչ աստիճան հնչու-
թիւն ունի Եպարայանգը՝ գոր մեք Bouts-rimésի յատկացու-
ցած ենք, Նախարարի նշանակութեամբ. (այդ բառի տաճարն սխալ
դրուած է Նարայրեան հրատարակչի մէջ¹): Նախարարի ժողո-
վարդէն ընդունուած՝ գրքերու և գրքերու մէջ իսկ գործ-
ածուած լինիլը չպիտի յառաջ բերենք, այլ պիտի հարցնենք Աշ-
խարհակալի քէ ինչո՞ւ ինքն ալ դրած է «ընտարանալ» գաւառական
և ստորին հայերէնէ: Այնպիսի օտարաբառ բառեր՝ որոնց բուն և
նիշոյ համանշանակներ չեն պակաս բնաւ. գոր օրինակ. Ժիպակ,
Բարակ, Խշտեկ, Խանդակ, Սիւպերբոս և այլն և այլն: Եւ ինչո՞ւ օ-
տար լեզուներէ փոխառութիւններ չպիտի ընենք երբեք, Կանի որ
մեր նախնիք եւս այդ բնական ու գործնական կերպը ի գործ կը
դնէին՝ շարեւր մը լեզուն օտար բարբառներու հետ: Ինչ որ ա-
նոնց և մինչեւ անգամ մեր երկարեայ ու խեցեղէն գարերու հե-
ղինակք բրած են՝ ինչո՞ւ և ի՞նչ պատճառաւ պիտի արգիլուի ար-
դի հայերէնի՝ որ իր զարգանալու իրաւունքն ազատօրէն կ'ուզէ ի
գործ դնել: «Ո՞ր լեզուի ներքի չէ եղած քիչ շատ նմանութիւն մեր-
ձաւոր և դրացի լեզուներու հետ և ի հարկի փոխառութիւն եւս»: Ի՞նչպէս
կ'ընեն ժամանակակից օտար և շարեւր լեզուներ իսկ.
Քրտաներէնն օրինակի համար քիչ փոխառութիւն բրած է ու կ'ը-
նէ ուրիշ բարբառներէ: Ի՞նչ է Bravo, Farniente, Fiaseco, Concetti, Fa-
shion, Flint, Flint-Glass, Sport, Sportman, Comfortable (իս մէկ կարեւոր
առումն մէջ), Désiderata, Feldspath, և այլն և այլն բառերը: Spath fluor
(առաջին բառը գերմաներէնէ, երկրորդը լատիներէնէ), Flour, Flou-
erie (գողերու լեզուէ առնուած), և այլն և այլն, գոր Պ. Նորայր
չէ կրցած չընդունիլ և չարձանագրել: Մեր քիչ տակ՝ Տանկերէ-
նը՝ այսօր բառական ծաղկեալ, ոչ միայն Արպերէնէ ու Պարսկե-

1 Պ. Նորայր՝ որու ստուգիւ անձանօթ է արդի հայ գրականութիւնը,
չգիտեր Թէ Հադնեղ բառ մը կայ յապաղացուած Refrainի՝ որու համար
Երկնած բառը կ'առաջարկենք մենք: Սակայն Flouflou ընտանի բառին քով
Նախարարը պիտի զննէր սնկատճառ՝ որքան և պոսայ Պ. Նորայր:

բիւն: այլ եւրոպական լեզուներէ իսկ ինչ բան առած է ու կ'առնու շարունակ: Քօնիլըս, Քօնիէրանա, Պիլանցօ, Բրօքէթօ, Սէզուէքրօ, Քօմբրմէսօ, Պանգա, Փօլիչա, Սիդուրիքա, Բարբաձէնքօ, Քօնտօիանէ եւ այլն եւ այլն բառերն ի՞նչ են, եւ ինչո՞ւ տանկերէն լեզուն պիտի պիտի համարուի այս պատճառով: Լեզուի մը համար մեծագոյն ամօք այսօրուան ամեն գաղութարեւերը բացատրող մասնաւոր եւ ընդունուած բառեր չունենալն՝ օտարն արհամարհելով չհար մնալն է: Եւ նոյն ինքն Պ. Նորայր ի՞նչ կ'ընէ երբ սաստիկ նեղն իյնայ. Քասնառ, Կիսմար, Կեմենա, Կեմենակ, Կարբին, Կարբնաւոր, Գիքիքամբ (խեղճ Աշխարհակալ) եւ ասոնց նման անբիւ օտարոտի բառեր չ'գործածեր միքէ 1, գիտնիմք թէ այս մասին մասնաւոր ու որոշ դրութեան մը կը հետեւի նա: Ինչ որ արպերէն, պարսկերէն, յունարէն եւ այլն է կը բարեհասնի ընդունելի, իսկ ինչ որ տանկերէն է՝ կը հալածէ սակաւամով: Տանկերէնն է միայն օտար եւ անտարբ լեզու, եւ իբրեւ աչպէս՝ նա միայն կրնայ պղծել հայերէնն, որ սակայն ամենօրեայ անհրաժեշտ յարաբերութեան մէջ է այդ տիրող լեզուի հետ: Այս պատճառաւ անա Յանկուածի մէջ Տանկի առջեւ դրած Թափառ Գ. բառը ետ կ'առնու, հասկնալով թէ տանկերէնէ ծագում առած է այն, ու հետեւապէս վտանգաւոր եւ ազատկանիչ 2:

Տպտոնի է թէ անբանաւոր ու բոլորովին անգործնական դրութիւն մ'է այս՝ ինչ անտանկան վարդապետութեան վրայ այ հիմնուած լինի: Մեր Պօլսոյ աշխարհիկ լեզուն՝ այսօրուան Հայոց տիրող բար-

1 Գիճնտփեատայ, Մելիլովտոս, Գիթիլամբ բառերն ընդունող կամ կերտող մեր անտարամբան թշնամին կը պարտաւէ զմեզ Գիլիմայ բառի առթիւ՝ որու հանդիպեր է հայերէն Նոր-Տալի մէջ: Ի՞նչ իրաւամբ կամ ի՞նչ սկզբունքի վրայ հիմնուած, կ'ուզենք գիտնալ զայս: Գիլիմայ կարճ բառը ստրված ենք մեր շարտասանութեան դասագրքէ, հեղինակութիւն քաջահմուտ Հայր Մատթիոս Գարագաշեանի, որու կ'ուզուի մանաւանդ մեծ բառագրի տեղ յանդիմանութիւնը . . .

2 Քանի մը հետաքրքրական դիտողութիւնք: Պ. Նորայր, իր բառագրի մէջ հարա տանկերէն կարծեւ կը հարկադրուի ստեղծել ծանորերն երեքփողեան բառը: Փարս ընդհանրացած լինելէ զատ՝ տանկերէն ալ չէ՛, պարսկերէն է և փորձէն կ'ենէ: Ինչո՞ւ հոս չէ սակայն: Եթէ Փարս տանկերէն է, հետեւապէս և խորշակ, ինչո՞ւ քաջ լեզուագետն Նոր-Տալի գնահատաւորութեան կողքի վրայ դրած է «Գիլ 100 վարս արծաթ» խօսքը, փոխանակ երեքփողեան դնելու: Գեղեցիկ պիտի լինէր սակայն ըսել. 100 երեքփողեան արծաթ . . . Թեև ստույգ է թէ մեծ բառագրին՝ նոր հակասութեամբ մը՝ Հոսայր բառը կ'ընդունի ու կը գնէ, այլ սակայն կը տեսնենք միանգամայն թէ կ'աշխատի չեղճացնել զայն՝ գեղեցիկ և ոչ բնաւ անհեթեթ բառով մը՝ զոր կը կերտէ յատկապէս. Երկուկի, Երեքուկի ի՞նչ է, Պ. Նորայր: Նուկին (Ունիկ դրէք. Նուկի թէ՛ անտօր է և թէ՛ ուսմալ կան) 8 կամ 12 տրամ գիտնալ: Ըսել է թէ ձեր օխան 16 կամ 24 տրամ կը կշռէ: Յոյժ պակաս է ձեր օխան, Պ. Նորայր:

բառն ըսել կ'ուզենք, բառ բառականի կոկիկ եւ շարդարուն՝ երկար դարերէ մեռէ տանկերէնի հետ շփուան մէջ՝ ինչ շատ շարունակ՝ ինչ ինչ պարագայներու մէջ հոյնացած է անոր հետ, եւ շատ մը ձեւերու նկատմամբ անոր յայտնի կամ գաղտնի դրոշմը կը կրէ անխուտափելի կերպիւ: Աշխարհաբար տարբարակելի եւ անոր ամեն նկատմաւ այլ էական հոր տարբերն անդրաբար վերցնել իրմէ, որո՞ւ հարկ տեսնուի մեզ, վտանգաւոր չհարարեան մը մտանել է զայն՝ երբ ոչ հոյն իսկ հիմունքը սաստենէ, ինչպէս որ գիտական եւ ինչ ինչ բացատրութեանց մասին վերջին ժամանակներն անոր ստացած դրոշմը ջնջել՝ նշուարենէ և նրբութենէ գրկել պիտի լինի զայն, եւ յետադէմ խեղճ վիճակի մը վերածել . . .

Պ. Նորայր որ Մօլայի անդ Մալում եւ միեւն անգամ Մամուլ անհոռնի բառերը կ'ընդունի, կը բարկանայ թէ ինչո՞ւ Պիլս բառը գործածեր ենք Moustacheի նշանակութեամբ, եւ որ սակաւի սրբապղծութիւն մ'է՝ յանդգներ ենք այդ բառը բարդել և գրել Պիլսաւոր, Սպիտակապիլս 1, Նոր հայերէնի մէջ Moustacheի նշանակութեամբ կը գործածուին միայն ընչացի եւ Պիլս բառերը, որոնց երկորորդն ընթերցի կը համարենք անիկ ևս կոկիկ եւ կարճ լինելուն: Պերեւելում հին բառն աշխարհաբարէ մերժուած է, եւ ըստ ամենայն երեւոյրի պիտի մերժուի յախտեան, սովորութեան՝ որ երբեք տեղ է, արդէն իր վիճակն առած լինելով ա ս մասին: Պերեւելոյ մեծ յատկացուցած ենք Croesh (կամազ պերեւելում): Պիլս բառն՝ որիչ օտար բառերու նման արդէն հայացած՝ ինչո՞ւ չգործածենք պիտի եւ ի հարկին չբարդենք իսկ՝ Պիլսաւոր, Սպիտակապիլս քսելով: Պ. Նորայր որ գաւառական բառերով անգամ՝ որոնց ծագումն սակայ կը վրիպի բնութենէ, գրարատ բառեր կը կերտէ երբեմն, ինչո՞ւ կը բարձրաւ արդեօք Պիլսաւորը, Սպիտակապիլսը . . . Քաջ բառագիրը Salaud, Salopի առջեւ կ'ընդունի ու կը գնէ փերի բառն որ սակայն — եւ ասակական տանկի — ծագում մ'ունի, ինչպէս գիտեն ամենք: Մենք հոս կը լսենք շատ անգամ՝ Փերեւել: Խօսքը: Պօլսոյ բառերական խումբը Փերեւել անուն ներկայացում մը առոււ մեզ: Թեև փերի՝ տանկերէնի մէջ տարբերութեամբ մ'աշխիճեն օտարիկ կծծիի նշանակութեամբ գործածուած՝ այլ յայտնի արմատն է մեր ասակական փերի բառին: Բամակ հայն այ կ'ըսէ. փերիին մէկն է:

Հմուտ բառագիրը Dêfaut, 4. Թերութիւն, Այլ Մ. (շարունակ) կը ղնէ: Այլ բառը յայտնապէս տանկերէն Ս'յպէ է, որ կը նշանակէ Պակասութիւն, Արատ: Plateau, 2. Ափսոս, Թափառ, Տեփուր կը ղնէ նա: Տեփուր ո՞ր հին մտանձագրութեան մէջ գտած

1 Զեվզել տանկի նշանական բառը՝ զոր այլ և այլ գրադէտներու և նոյն իսկ Բագրատունւոյ գրուածոց մէջ տեսած ենք, մեր քաջ հայկարանի տղիւններու հակառակ չէ թէ միայն պիտի գործածենք իր ժողովրդային նշանակութեան մէջ, այլ նաև այդ չճայ արմատի վրայ հիմնուելով պիտի ըսենք ի հարկի. Զեվզելութիւն, Զեվզելութիւն, Զեվզելարանութիւն . . .

է արդեօք՝ Տեփուր չէ թէ գրաբառ՝ այլ ռամկական բառ մ'է, թէ՛-
 ւ՛ տառնիկ բառէ ելած, եթէ նոյն իսկ Թափուրը իր ծագումը Թ-
 ւ-է չէ ընդունած: Կը տեսնե՞՞ Պ. Նորայր թէ ի՞նչպէս անգգալի կեր-
 պիւ մեր հայերէնը շարուած է տառնիկներէն ճեղքուած . . .
 Կարգն եկաւ մեծ բառագրի Քրանսերէնին:

Պ. ՆՈՐԱՅՐԻ ՖՐԱՆՍԵՐԷՆԸ

Ըստ մեր «վարդապետութեան» Փրանսահայ բառարանի մը հեղինակն ամենէ աւելի պէտք ունի Փրանսերէն լաւ դիտնալու և հասկնալու, ըստ որում իր երկասիրութեան վախճանը պիտի լինի Փրանսերէն բառերու ճիշդ սահմանները դնել, անոնց բուն նշանակութիւնները բացատրել, այդ գեղեցիկ լեզուի երանգներու և նրբութեանց հմտացնել ազգայինները, մէկ խօսքով ճանչցնել զայն իր ամեն հանգամանքներով: Այս էական պայմաններու հաւատարիմ՝ նոյն իսկ քրոշայերէնով գրուած այս պիտի արտադրութիւն մը շատ աւելի հասած կը լինի իր նպատակի, քան թէ այն՝ որ ամենավայելուչ և ընդունելի հայերէնով մը շարագրուած է — և Պ. Նորայրինը այսպէս չէ: Մեր բառագիրը՝ ծուռ ամեն բանի մէջ՝ իր երկասիրութեան բռն շարժումով իսկ չէ հասկցած: Նա ո՛չ այնքան Փրանսերէնը՝ որքան հին հայերէն մ'իր ամեն մանրամասնութիւններով կ'աշխատի սորվեցնել Հայերու: Այսպիսի նպատակ մը կրնայինք հասկնալ երբ Պ. Նորայր Հայկազեան նոր բառգիրք մը յօրինելու ելնէր, — եթէ ունի այդ կարողութիւնը —, ուր կրնար պարզապէս դնել նաև այն հին վկայութիւններն՝ որոնցմով իր բառարանը տարապարտ բեռնաւորուած կը տեսնուի՝ ի վնաս Փրանսերէն ամենակարևոր բառերու և ոճերու՝ որք ամենաձախող կերպիւ կը պակսին այդ ստուար երկի մէջ:

Չենք վարանիր ուրեմն մեր ընդարձակ ուսումնասիրութեան սոյն մասն ամենէ կարևորը համարել, վասն զի Նորայրեան բառարանի բուն իսկ սրտին կը զարնէ չեչտակի:

Գերահռչակ հեղինակի Փրանսերէնն բառգրքին դռնէն պիտի սկսինք քննել, ինչպէս ըրինք անոր հայկաբանութեան մասին ևս: Մեծ բառագիրն իր երկն ամուսնոյն՝ Սերմա սիկնով կը նուիրէ երկտող Փրանսերէնով մ'ուր իր բոլոր խակութիւնը կը փայլի խոշոր խոշոր տառերով և որ յաւիտենական սրձան մը պիտի

լինի իր անդիտութեան: Ահաւասիկ ինչ կերպով և ինչ Փրանսերէնով կը ձօնէ նա իր մատենար .

A MA FEMME BIEN-AIMÉE
 SELMA JACOBSSON NORAYR
 J'OFFRE AVEC RECONNAISSANCE
 LA DEDICACE DE CE DICTIONNAIRE

Այս չորս տողի մէջ ճիշդ չորս դիտողութիւն կամ սրբագրութիւն ունինք ընելիք: Ա. Չօնին ընդհանուր ձևն որ Փրանսացիի մը չէ՝ որու հեզնական ծիծաղը միայն կրնայ շարժել: Բ. Տիկին Սերմայի ժաքօսօն մականուան յիշատակութեան տարօրինակ ու սխալ կերպը, քանզի կնոջ հայրենական մականունը պէտք էր ամենէ վերջ գրուիլ՝ ինչպէս յայտնի է, ըսելով. Née Jacobsson: Այլ է՝ եթէ ժաքօսօն Մօնմորանսիի նման պանծալի անուն մ'է Շուէտցուց մէջ, և մեր բառագիրն իր անուան հետ խառնելով զայն՝ կ'ուզէ վառաւորուիլ: Այս մասին իր բացատրութեանց կը կարօտինք: Գ. Պ. Նորայրի անուան յիշատակութիւնն առանց մականունի, որպէս թէ Նարոյէօն մը եղած լինէր . . . : Գիտենք թէ հայ գրագէտներու չափազանց ներողամտութիւնն չափէ՝ սահմանէ դուրս յանդգնեց մեր հեղինակը՝ որ Լիդրէի չէ թէ մեծ այլ առջեւ բառգրքի երկու երբոր պարունակութեամբ երկ մը յօրինած է, և որ սխալ նամակները «Նորայր» ստորագրել միայն: «Նորայր Բիւզանդացիի» կեղծ անուն մը լինելը չկրնար արդարացնել զայս: Այլք եւս կրնան կրել Նորայր անունը կամ ընտրել զայն իրենց համար: Վերջապէս Դ. և մանաւանդ J'offre la dédicace de mon dictionnaire խօսքը՝ որ անպիտան աւելագրութիւն մը լինելէ զատ՝ սխալ մ'է, կամ աւելի ճիշդ՝ Ֆրանսերէն չէ, և որ կը յայտնէ ակներև թէ մշտնաւ բառագիրը՝ երեսուն տարուան Փրանսագէտն երկու տող Փրանսերէն չգիտեր ճշգիւ գրել, ու կը խոչընդոտի . . . ափ մը ջուրի մէջ: Այս Չօնը միայն կարգալով Լիդրէ՝ այն ճշմարտիւ և արդեամբք մեծանուն հեղինակը՝ որ սակայն չէր իշխեր Էմիլ ստորագրել, պիտի հասկնար թէ ինչ ձեռաց մէջ ինկած է իր անմահ բառգիրքը . . . :

Պ. Նորայր իր բառարանի մէջ հայերէն տող մը միայն — Ոչ յարկ անգամ գտանի իմ — թարգմանել կ'ուզէ ու փորձանքի մէջ կ'իյնայ: Նա կը դնէ ի սկզբան. Je n'ai pas même un toit: Այս Փրանսերէնի ինքն ալ չհաւնիր, և Յաւելուածով սրբա-

դրեալով դայն՝ կ'ըսէ. Je n'ai pas même le couvert, որ Եղած տեղս ինձ կերակուր չեն տար կը հասկցուի, և որ քանորքէն քան մէջ միայն Պ. Նորայրի դրած միտքը տայ թերևս: Couvertի վրայ (Յարկ նշանակութեամբ) բառարանի մէջ գտած օրինակները յարուստ և առանձին ըստածութիւն են, որոնցմէ մեր քաջ Ֆրանսադէտը պէտք չէր մուրրիլ. . . : Յիշեալ խօսքը կրնար նա թարգմանել վայելչօրէն. Je n'ai pas même un abri:

Մեծ բառագրի Ֆրանսերէնի անհմտութիւնը մանրամասնօրէն արտօնուցանելու համար՝ իր սրբագրութեան երկէ ընտրենք՝ որքան կարելի է՝ ծանօթ բառեր¹: Doux, 14. Ընտանի, Ձեռնընդել, Մարդընտել (անասուն). Երեքն ալ սխալ. այդ բառերը կը պատասխանեն Apprivoiséի, Familierի: Démenter, Յաշացելանել, Անկանխել յերեսաց ուրուք չէ. ատոնց Ֆրանսերէն համանշանակներն են. Perdre les bonnes grâces, l'affection, la faveur de . . . : Charger, 3. Արձանագրել ի վերայ տոմարաց թըղթատան . . . չէ, արձանագրել տալն է. նամակի տէրն է charger ընտը, չէ թէ թղթատան պաշտօնեան: Chargement, 3. նոյն սխալ: Acquitter, 3. Ստորագրել զփոխանակազիրն (աւելցնենք նաև՝ զմուրհակն): Acquitterի այս նշանակութիւնը սպաննուած է. Boisson, 2. Գինի: Il a toujours de la boisson en cave, զինք միայն կը նշանակէ, քանց Ֆրանսագէտ: Se chausser, Տրեխաւորիլ. կը մոռնաք, Պ. Նորայր, թէ Տրեխը Sandalեն է, այդ պէս կը ճշդէ բառերը: Devoir, 1. Պարտք, Պատշաճք. առաջինը ճիշդ, երկրորդը սխալ՝ ըստ ստուգարանութեան բառին: Պատշաճք՝ Convenance, Bienséance կը հասկնանք, ինչպէս դուք ինքնին, Պ. Նորայր, այդ Ֆրանսերէն բառերու առջև Պատշաճութիւն դրած էք: Պատշաճութիւն Convenance, Պատշաճք Devoir, մենք հետի ենք այսպիսի բառագրութիւն մը դուքի գտնելէ: Bursal, Տարապայման հարկաց (օրէնք): Տարապայման Exorbitant, Excessif է և ոչ Extraordinaire, ուստի և սխալ: Faible,

¹ Ահադեմիոյ բառարանի վերջին տպագրութիւնը շունկալով կը խըղրենք Պ. Նորայրէ որ ցուցուած սխալներու մասին իր տակը ինչ ինչ պատասխաններն եթէ անոր վրայ պիտի հիմնէ՝ հաճի Ֆրանսերէն գնել զանոնք՝ որպէս զի կարենանք լուս մը դատել: Կ'ուզէնք գիտնալ սակայն թէ իր երկու ստուգարաններն աւելի կամ նուազ անհամաձայն տեսած ժամանակ ինչ սկզբամբ կամ ուղղութեամբ շարժած է. երբ և ինչ պարագայի մէջ հաստացած է Լիդրէի, և երբ ու ինչ պարագայի մէջ շեղած անկէ և Ահադեմիոյ հետեւած՝ Ֆրանսացի մեծ բառագրի «անհամաձայնութիւններու փոխօրոգայական ճշգրտութեան» վրայ հիմնալով հանդերձ. . . :

ար. 2. Տկարութիւն (գերանի). սխալ. (գերանի) տկար կ'ըզը՝ տկար մասն է այն: Faiblesse, 3. Նրբութիւն (գերանի). սխալ. հոս գնել պէտք է Տկարութիւն (գերանի): Նրբութիւնը տկարութեան պատճառներէն մէկն է միայն: Fournage, վարձք հոսցի, հացարարցի. սխալ: Casse-tête chinois, Ճենական մահակայլանդակ սխալ: Այդ խօսքի մէջ Մահակն ինչ բան ունի, Պ. Նորայր: Փայտի պղտի կտորներուն Մահակն կ'ըսուի ձեր բառարանի մէջ: Եւ դարձեալ ո՞ր է ուղիղ խելքը. Casse-tête chinois՝ Casse-tête բառի բնիկ կամ փոխաբերական խմաստին կը վերաբերի: Գոնէ նշանակութեանց նիւթակն կարգը դիտէիք Լիդրէի մէջ, ո՞ք քաջ բառագիր: Bonne bouche, Քաղցր համ. այս ևս սխալ, քանզի Քաղցր համ՝ չէ թէ հաճելի այլ անոյշ համ կը նշանակէ հայերէն: Faux, 3. Սուտ, Ստուծեամբ. Chanter faux, Raisonner faux, (Սուտ երգել, Ստուծեամբ արամախոհել). ըսելիք չկայ: Être tout confit en dévotion, Մենալ լինիլ բարեպաշտութեամբ, պաշտօնսիրութեամբ (Պաշտօնսիրութիւն ուրիշ է, Բարեպաշտութիւն ուրիշ, մեծ բառագիր): Հայ մ'այս խօսքէ պիտի հասկնայ Être nourri, élevé dans . . . հետեւարար և այդ խօսքի նշանակութիւնը սպաննուած: Mariage de la main gauche, 2. Անհարազատ, չօրինաւոր ամուսնութիւն. սխալ. Mariage du côté gaucheն է այն, ինչպէս ճշդած է Լիդրէ: Faire une brèche à un couteau, Սղոցածեւ գործել զծայր դանակի. սխալ. Faire des brèches կը շփոթէք, քաջ բառագիր, Faire une brècheի հետ: Բառագրելու ատեն միայն պէտք է լինիլ մանրակրկիտ՝ բժականգիր¹: Claque, Մալածոյ փեղդը չէ, Մալուող փեղդը է. Détors, Անուր (դերձան). Անուր non tordu կը հասկըցուի և ոչ qui n'est plus tordu: Congru, Ճշգրիտ, Իրարող, Պատշաճ (պատասխան). Ճշգրիտ՝ ճիշդ, Իրարող, Պատշաճ (պատասխան)՝ սխալ: Division, 4. Բաժին երկից պատերազմիկ նաւաց: Գրեալ է ի յաւիտենից թէ Պ. Նորայրի դրած սահմանե-

¹ Mettre en brècheի փոխաբերական ամենակարեւոր խմաստներն դուրս մնացած են ճոխ բառարանէն: Տես որ կը լեցուի այն պիտանի բառերով կամ ոճերով զորս Պ. Նորայր թողած է իբր աւելորդ, և այն ստուգիւ անպիտան ու հինցած բառերով՝ զորս արժան դատած է հիւրասիրել: Իր Յայտարարութեան մէջ փառաւորուելով յիշած Achoresի՝ արդէ բժիշկներու անձանօթ ու բուրբոլին խախտուած բառ մը, իր բառագրին մէջ ևս կը դնէ, մինչդեռ նոյնպէս փառաւորուելով յիշած Acore գիտական ու գործածական բառը զանց կ'ընէ իբր անպէտ: Մեծ բառագրի «անհամաձայնութիւններ»:

բէ ամենէ պարզն ալ ճիշդ չպիտի լինի . . . : Épicier, բառին ստուգարանութեան հետեւելով կուրորէն՝ Համեմատվածառ : Épicierն հին արեւ համեմատներ կը ծախէր միայն . հիմայ կը ծախէ նաև շաքար, մեղր, խահուէ և այլ ընթացիկ պիտոյքներ՝ որք իր առուտուրի հիմնական մասը կը կազմեն : Մենք կ'ըսենք Նպարավաճառ, պահուցիչ, զոր դուք կը դնէք Marchand de comestiblesի առջև : Մենք ատոր կ'ըսենք Ուտեստավաճառ . որն է ճիշդը : Մեր բառգիրքը՝ զոր չէիք և չէք տեսած, «գետնէ գետին զարկած» ատեն Epicierի կը դրկէիք զայն կամ Marchand de comestiblesի . . . : Il est de mon devoir de, Պարտ անձին վարկանիս . . . Իրաւունս համարիմ . . . ըսել չէ : Պարտքը կ'ստիպէ զիս, իմ պարտքս է ըսել է : Être en mauvaise disposition, Վատ աւոյղ լինիլ . սխալ . Վատաւոյղը Maladifն է, կամ ըստ ձեր վսեմ բառարանի Cachectique և Valétudinaireն է : Contraste, 1. Հակառակութիւն, չմիաբանութիւն . Contraste des caractères : Մեծ բառագիրն այս կարևոր բառի բուն նշանակութիւնը կ'ըսուպանէ : Contre-coup, 2. Ազդեցութիւն, Արդիւնք . վերինին նման տարտամ և անորոշ : Ազդեցութիւն և Արդիւնք՝ բազմաթիւ Ֆրանսերէն հոմանիշներ ունին, և Contre-coupի ոյժը չեն տար բնաւ : Collège, Ժողով (հաւահմայից) չէ . Ժողով, Assemblée, Réunion, Conseil կը հասկցուի . Դաս, Խումբ (հաւահմայից) է : Մի և նոյն աման տակ դրուած Le sacré collège, Ժողով (ծիրանաւորաց)ը նոյնպէս սխալ է . Դաս (ծիրանաւորաց) . Սուրբ ուխտն ալ սխալ է . Ուխտ, Ordre, Congrégation, Communauté է, նաև Clergé : Collège électoralի մէջ միայն Ժողով հարկ է թարգմանել Collège բառը, սակայն դարձեալ սխալ մ'է Պ. Նորայրի Ընտրողական Ժողովը : Collège électoralը Ընտրողներու Ժողով (assemblée des électeurs) է : Մեր քաջ բառագիրը ինչպէս պիտի թարգմանէ ուրեմն Assemblée électoralը : Հայ ազգի Սահմանադրութեան մէջ Ընտրողական Ժողովն բոլորովին ուրիշ

1 Պ. Նորայր կը հեղին զմեզ որ այս բառիս բուն նշանակութիւնը տալ ջանալով «անդրադարձ արձագանք» խօսքը դործածեր ենք : Արձագանք, Contre-coup, քաջահմուտ Լուսինեանի հայ-ֆրանսերէն բառգրքին մէջ նշանակուած կը գտնենք : Ուրախ ենք անշուշտ որ 15 տարի յառաջ կրցեր ենք զանազանէ նուրբ առում մ'որ ցարդ կը վրկուի Պ. Նորայրի սուր աչքերէ . . . : Եթէ «Սպագատին անդրադարձ արձագանքն առջևի կողմէն կ'երևեր» չըսուիք, միթէ կ'ըսուի՞ր Գրքի էջերու սիւն, Յանցանքներու նըրացոյցելու դէպք, Վզն ողնայար (էրեւոյն) և այլն և այլն :

բան է : Այլ սակայն ո՞վ կ'ըսէ թէ Նորայրեան բառարանը չին ուած է Հայ ազգի համար . . . :

Պ. Նորայրի անհմտութեան յայտնի մէկ ապացոյցը՝ այդ Le sacré collège խօսքի առթիւ : Doyen բառի մէջ Le doyen du sacré collège կը թարգմանուի . Կարգերէց նուիրական դպրոցին Ժողով դրածը այս անգամ Դպրոց, որու ալ ըսելիք ամենեւին չմնար : Քաջահմուտ բառագրի կողմէ Le sacré collège կը թարգմանուի ուրեմն . Ժողով ծիրանաւորաց, Նուիրական ուխտ, նաև Նուիրական դպրոց : Il éloigne des sujets capables, Յետս տանի զաջողակսն ի հպատակս (Sէս Éloigner) : Քաջ Ֆրանսազէտն կը սրբազրէ զայս Յաւելուածով ու կ'ըսէ . Յերթուկն Մարիէնի Sujet նշանակէ անձն և ո՞չ հպատակ : Ո՛հ, Պ. Նորայր, թէ՛ «յորինակին Մասիլեանի» և թէ՛ այլուր Il éloigne des sujets capables կը հասկցուի միայն . Յաջողակ անձերը կը հեռացնէ : Mettre, Révoquer en doute, Յերկբայս, յերկմիտ լինիլ (զիմեքէ կամ յիմեքէ) չէ՛, Պարտականութիւն մը՝ բանի մը ճմարտութիւնը ուրանալ՝ ժխտելն է : Այս առթիւ հարցում մը : Doute հոյականի մէջ A n'en pas doute (աշիւ . Ամենեւին չերկբայելու չափ) ձեւ մը կը դնէք, ուստի գտած էք այդ չֆրանսերէնը, ո՛ մեծանուն բառագիր : Քանի մը յոյժ հետաքրքրական դիտողութիւնք : Au fait, que me voulez-vous? խօսքի մէջ մեծ բառագիրը կը կարծէ թէ Que me voulez-vous? բառերը Au faitի բացատրութիւն են, և Au faitն կը թարգմանէ . 1. նշ . Չինչ խնդրէք յինէն !!! Au fait, Չինչ խնդրէք յինէն, Պ. Նորայր . . . : Additionner, 2. Խառնել սակաւիկ ինչ շաքար ի շարաքն (ըստ դեղագործաց) : Ֆրանս-

1 Collège բառը Պ. Նորայր բուծով Collège կը դնէ իր բառարանի մէջ : Բառագիրներու մեծ մասէ տակաւին չընդունուած այս նոր ուղղագրութիւնն Ակադեմիոյ 1878ի տպագրութիւնն ընդունած է արդեօք : Մենք ընդհանուր սովորութեան համակերպելով Collège կը գրենք տակաւին՝ նոյն իսկ Ակադեմիոյ հակառակ . . . :

2 Հին մենամնին որ իր թարգմանութեան սխալը Subject բառն ուսուցանուած միայն հասկցած է, Բազրատունուոյ ֆոքը Քառամտորգքի թարգմանութիւնը սխալուել կը գտնէ որ մեծ հայկերանն ևս իրեն պէս սխալ է այդ հատուածի առթիւ — և ո՞վ չտեսիլի բաց ի մեր Անտիպէ : Չայս կը փութայ ծանուցանել նոյն Subject բառի մէջ, այնպէս մը ցուցնել աշխատելով թէ Eloignerի մէջ դրուած սխալ թարգմանութիւնը չէ թէ իրեն սյլ Բազրատունուոյ կը վերադարձի : Այն իր նպատակն այս չէ՛ կը հարցունենք յառակապէս թէ է՞նչ հոյս էր իր բառարանի մէջ զո՞հել կրէք սոց սխալ լրիւ մենամոլութեան մ'որու ամենեւին տեղը չէր . . . :

սերէն օրինակը իբր բառին ամբողջ նշանակութիւնը կը կարծէ նա : Եթէ ասոնց անունը լեզուութիւն չէ՝ ինչ է ուրեմն : Digne, Յ. Արժանապատիւ , արժանաւոր , լաւ , աղնիւ : (Յայտ միտս դնի միշտ նախադաս գոյականին) : Մեր բառագիրն ինչպէս պիտի թարգմանէ ուրեմն Une conduite digne. Un hôte si digne : Այսպէս գիտէ ուրեմն օգուտ քաղել Լիդրէի սուր և հմուտ գիտողութիւններէ . . . :

Սխալ մ'ալ Յաւելուածէն : Séculaire, Բազմադարեան , Յոգնադարեան : Եթէ Ակադեմիոյ 1878ի բառարանն ամեն բառ գիրքերու հակառակ կը դնէ զայս՝ ըսելիք չունինք :

Պ. Նորայրի գործը ծայրէ ի ծայր լի է թերի կամ սխալ սահմաններով, տարտամ բացատրութիւններով. բուն և ճիշդ հոմանիչներ ստէպ կը պակսին հոն . սպաննուած բառերու վերջը չկայ . Է ունի ինչ, Է իւրեւն ինչ, Է յոնի ինչ կը վխտան այդ հոչակաւոր երկի մէջ՝ տրուած խոստումներու հակառակ : Այս ամենը մեր հրատարակելի ուսումնասիրութեան առատ նիւթ պիտի լինին : Հոս պիտի յիշենք բառերու անբնական շփոթութիւններէ քանի մ'օրինակներ միայն՝ ի պատիւ Նորայրեան չնայտարհիկ երկի : Caduc, Տկար , անզօր . ինչ է Caducի բուն նշանակութիւնը , և ինչպէս զանազանել զայն Faible և Débile բառերէ : Cachectique, Ախտածէտ . Cachexie, Ախտածէտութիւն : Այս բառերն սպաննուած են մեծ բառգրքի մէջ : Gercer, բուն համանշանակ , Հերձանել , սխալ . պէտք է ըսել Հերձոտել : Se fendiller, ճեղքիլ . սխալ . ճեղքիլը Se fendreն է : Filandreux, Երկայնաբան (հեղինակ), Prolixen է այն : Դարձեալ Filandreux, Նետարգալից . մեծ բառագիրը կը մոռնայ թէ Նետարգը Fibreի կը պատասխանէ , զոր և զրած է : Figuratif, Տեղագրական . Topographiqueն է : Dramatique, Արտաշարժ . Touchant, Attendrissant, Affectif, դարձեալ Արտաշարժ : Կեցցէ : Dramatique աւելի ուժով նշանակութիւն ունի : Բառերը ճշդ ել պէտք է , մեծանուն բառագիր¹ : Flexueux, Կոր , Կամակոր . առաջինը սխալ , երկրորդը՝ ճիշդ . Կոր և Կամակոր հոմանիչ չեն : Flexuosité, Կամակորութիւն , Մոռութիւն . առաջինը ճիշդ , երկրորդը՝ սխալ , մի և նոյն պատճառով : Plateau, Յ. Լեռնադաշտակ . Bassin, Գ. Նոյնպէս² :

¹ Drame social, Drame d'amour, Drame domestique և այլն և այլն անհնարին է որ հասկնայ կամ թարգմանէ մէկը Նորայրեան մեծ բառարանով :

² Գիտելի է Bassin բառի քանի մ'ամսնակաբեր առումներու ձախորդ զանգառութիւնը :

Casserole, ա. հմնչ. Սան . Chaudron, նոյնպէս . Causerie, ա. հմնչ. Խօսակցութիւն . Conversation, նոյնպէս : Civil, Politique, Քաղաքական , Քաղաքային . Civilը պիտի կրնայ Քաղաքական թարգմանուիլ , և Politiqueն ալ՝ Քաղաքային : Գուլելի ճշդութիւն : Chaise, Fauteuil, Թիկնաթոռ : Embryon, Fœtus, Սաղմն . Fiole, Flacon, Սրուակ : Fauchage, Հնձելն մանգաղաւ . իսկ անոր բայը Faucher, Հարկանել գերանդեալ : Մանգաղ ու Գերանդի հոմանիչ են մեծ բառագրի առջև : Proue, Épéron, Յ. Նաւացուռի : Froid, Glacé, Յուրտ (ընդունելութիւն) : Ապրիք , մեծ բառագիր : Directorial, Վարչական , որ կը թարգմանուի Փրանսերէն Administrative, Gouvernemental : Directorial բառը Փրանսայի Directoireի (1793է 1798) (Իշխանութիւն) կը նշանակէ : Consommé, Յ. Հմուտ , Ճարտար , որք հետի են այդ Փրանսերէն բառի գերադրական ոյժը տալէ : Fondant, Դիւրահալ (չաքարեղէն) : Դիւրահալ կը հասկցուի նաև ու մանաւանդ՝ Դիւրամարս : Այդպիսի շփոթութեանց վերջ տալու է : Consommé, Պարարտ արգանակ և այլն . Իւզոն կամ Հիւթեղ արգանակ . Agraire, Ագարակային . Ագարակներու (ferme) թէ հողային (օրէնք) : Amusable, Արջ մարթի զուարճանալ , զուարճացող . թէ սահման և թէ հայ հոմանիչ՝ սխալ . վա՛յ , մեծ բառագիր , Être amuséն չէք կարող զանազանել S'amuserէ : Esthétique, Գեղեցիկադիտութիւն . Bel-esprit, Գեղեցիկագէտ : Ապրիք , քաջ բառագիր : Livraison, Տետր , Fascicule, որ շատ «Տետրներ կը պարունակէ , Տետրակ : Ըսել է թէ Պ. Նորայր Տետրակը Տետրէ իբր աւելի մեծ բան կ'իմանայ ու կ'ուզէ գործածել , թէ և բառ ճշդ ելու համար ըստ մեզ ատոր ճիշդ ներհակն ընել պէտք էր : Ինչո՞ւ Carnetի (հաշիւի սլոյտի տետր) կը դնէ Հաշուատետրակ : Droguiste և Pharmacien, Cabaretier և Tavernier, Artilleur և Canonnier, Carpillon և Carpilleau, Dévot և Dévotieux, Duveté և Duveteux, Foret և Tarière, Camard և Camus, Fourmillement և Démangeaison և այլն և այլն բառերն իբր կատարեալ հոմանիչ ցուցուած են Նորայրեան վտեմ բառգրքի մէջ : Béat, Cafard, Cagot, երեքն ալ Կերպարանեալ կամ սուտ բարեպաշտ : Cafardi նշանակուած Կեղծաւորը Hypocriteն է . այդ երեք բառերու «բարեպաշտ» բացատրութիւնները սխալ են . Բարեպաշտը Pieux է Dévot չէ : Adversaire, Ասոխ , թնամի , հակառակորդ . Ennemi, Թնամի , հակառակորդ , չեղաւ , պէտք է զանազանել : Դուք ինձ հակառակորդ մը չէք , Պ. Նորայր , այլ թնամի մը : Agaçant, Յ. Տաղտկացուցիչ (աղ-

մուկ), չեղաւ, Պ. բառագիր. Anxiété, Alarme, Angoisse նաեւ Agonie, Անձկութիւն: Անստղիւտ բառագրութիւն: Accélération, 1. Արագութիւն: Այս՝ գիտական սխալ: Արագութիւն կը պատասխանէ Vitesseի, Céléritéի: Alternar, 2. Յաջորդել զմիմեանս, Se succéderն է: Ո՛չ Amaigrissement Միւրուցութիւն է, և ոչ Amaigrir Միւրեցուցանել, ծիւրել ծնդել. Maigre, Միւրեալ, ծիւրեալ ծնդեալ չնշանակեր բնաւ: Feuilleton, Թերթիկ (լրագրի թերթօնն է). Feuilletoniste, Թերթագիր: Չեղաւ, Պ. Նորայր: Նախ և յառաջ Թերթիկ՝ պզտի թերթ կը հասկնանք. Թերթ Journal, Gazetteն է, հետեւաբար Թերթագիրով չէ թէ Feuilletoniste պիտի հասկցուի, այլ Journaliste, Gazetier, մինչդեռ այդ բառը կը նշանակէ թերթօն գրող (թերթօն բառն ընդունուած լինցած է): Պ. Նորայրի դատողութեան մէկ նոր չափը կամ օրինակը: Banne, Սակառի մեծ, Banneau, Սակառեակ (մեծ Սակառիէն չէ թէ Սակառիի այլ Սակառեակի կ'իջնէ յանկարծ). իսկ Bannette՝ նորէն հարկաւորապէս Սակառեակ: Նոյնպէս Forces, Մեծ մկրատ, Forcettes, Պզտի մկրատ. հոս ևս Մեծ մկրատէն չէ թէ Մկրատի՝ այլ Պզտի մկրատի կ'իջնէ, որով Forcettes կը լինի Ciseauxէ ալ պզտիկ: Crever les yeux, Իրել, Փորել (զաչս ուրուք) չէ. Creuserն է այն: Absence d'esprit, նաև Distraction, 2. Անուշադրութիւն, Inattentionն է: Être, Vivre à son aise, Կեալ ի յովութեան, յառատութեան. չեղաւ: Ajourner, 2. Երկարաձգել. սխալ. Prolongerն է այն. այլ է Ajourner une affaire, այլ է Prolonger une affaire: Fournier, ա. համանշանակ. Հնոցատէր. Հնոց Fournaise, Fourneau է, նոյն իսկ ըստ ձեր բառարանի: Adversité, Չարաբախտութիւն, վատաբախտութիւն: Mauvaise fortune, Malheurն է այն: Albâtre, Սպիտակուցիւն. կոչիակարի գործ. L'albâtre de son cou, La blancheur du cou մի և նոյն բանն ըսել չէ: Vente à l'amiable, Հաճոյական վաճառումն, ըստի: Agent de change, Փոխանակիչ, շատ լաւ: Agent d'affaires ամենեւին չկայ. Agent de police, Police բառի խրկուած. փնտռէ հոն թէ բան չունիս Agent de police: Regarder d'un œil distrait, վեր ի վերայ նայիլ չէ. Regarder superficiellementն է այն: Շատ վեր ի վերայ կը բառագրէք, Պ. Նորայր: Cet homme est brouillé avec le bon sens, Այլանդակ որ է այդ. հարիւր անգամ ըսինք թէ խօսքերը ճշտել պէտք է բարարանի մը. Այլանդակ մինչև Extravagant կը նշանակէ հայերէն, մինչդեռ ըսել պէտք էր. Ողջմտութիւն չունեցող, Ողջմտու-

թենէ զուրկ: Դուք ալ ողջմտութենէ զուրկ էիք, Պ. Նորայր, սխալակիրիւտ բանովէ՛՛՛ մը բանալով երբ մեր բառարանն ալ երեւցած չէ, և զմեզ բռնի քաշելով անոր մէջ. . . . : Այս և ասոնց նման անթիւ դանաղանութիւններ սորվեցնէն է ընտիր բառագրութիւն, կամ հին ու մեռած հայերէնի մը ժանդոտած ակնոցը դրած (հանած չհասկնաք), անոր տեսակէտով միայն բառագրել և չափել ու չափչփել ամեն բան: Նոյն իսկ ձեզ կը հարցնենք զայս, ո՛ր խեղճ պահպանական¹:

Քիչ մ'ալ ոճերու կամ նրբութեանց մէջ Պ. Նորայրի կարողութիւնը քննենք: Գիտենք թէ մեծ բառագիրն իր վրայ մեծ համարում ունի այդ մասին: Un beau brin d'homme, Այր գեղեցիկ հասակաւ և երեսօք. սխալ: Այս խօսքի Փր. սահմանն է Un homme grand et bien fait. հոս երեսի խնդիր չկայ բնաւ: Jeune homme qui fait le beau, Երիտասարդ գեղապանծ, սխալ. (Տէս Adonis): Faire le beauի նշանակութիւնը փնտռեցէք բառարանի մէջ՝ որ սորվիք: Courir le risque, Չանձն ի վտանգ արկանել չէ, վտանգի մէջ գանուիլ լինիլն է. Il a couru le risque de périr: Քաջ բառագիրը Être exposé և s'Exposer կը չփոթէ իրարու հետ: Bouts de corde, Ծայր չուանի նաւաց (Bosseի մէջ, Ց). այս խօսքս Ծայր չուանի թարգմանել Փրանսերէնի նրբութեանց անհմտութիւն կը յայտնէ: Bouts de corde, Չուանի կտորներ, Կարճ չուաններ ըսել է Փրանսերէն: C'est un homme d'un certain âge, եթէ ուզենք այս պարզ խօսքն ալ՝ որ կը գլորէ զՊ. Նորայր, նրբութեանց կարգ դնել: Երեսուն տարուան գաղղիագէտը կը թարգմանէ զայս. Անցեալ է զաւուրքը այդ: Անցեալ զաւուրքը հայերէն ըսել է ծերացեալ, պառաւ, զառամեալ իսկ. «Աբբահամ և Սարրա ծերացեալք էին, և անցեալ զաւուրքը»: Արդ ամենէ հասարակ Փրանսագէտը գիտէ թէ D'un certain âge խօսքը Մերացեալ չնշանակեր այլ քիչ շատ տարիքն առած կամ տարիքոտ: Յիսուն և մինչև անգամ քառասունեկինդ տարեկան մէկու մը համար C'est un homme d'un certain âge կ'ըսէ Փրանսացին: Entrée dans le monde, այս երեւելի է. Մտա-

¹ Հետաքրքրական է դիտել թէ նրբութեան ուխտեալ թշնամին ե՞նչ պէս կը սահմանէ Պահպանական բառը: Conservateur, 3. Կուսակից և պաշտպան սկզբանց ընկերական բարեկարգութեան, որմէ կը հետեւի թէ չանրապետականը կամ Ազատականը ընկերական բարեկարգութեան (bon ordre) թշնամի են: Դրուածը չէ թէ բառագրի, այլ կրթոտ և անուղջ պահպանականի մը սահման է . . . :

ներն յաշխարհ, ծնանելն, ծնունդ : Մեղք ձեր երեսուն տարուան Ֆրանսադիտութեան, Պ. Նորայր. մեծ «քահնա» ձգելու տեղն հոս է ահա :

De plus en plus fort, (մեծ բառգիրքէ դուրս մնացած այս ֆր. ձևը մեծ վարպետէ սորվելով մենք ևս կը գործածենք հայերէնի մէջ) . ո՞վ կ'ուզէ Ֆրանսերէն սորվիլ թող դիմէ Նորայրեան հրաշակերտի : Bourgeoisement, Որպէս քաղաքացի . Vivre, Se mettre bourgeoisement. Il se conduit bourgeoisement : Ապրի մեծ վարպետը, Ֆրանսերէնի նրբութեանց քաջահմուտն՝ որ կարգաւարդն անկարող է Bourgeoisement բառը հասկնալու : Ֆր. խօսք մը կերտենք : Cet officier est souvent en bourgeois, mais il ne se met guère bourgeoisement : Թարգմանեցէք զայս Որպէս քաղաքացիով, ո՞ աշխարհակալ, ո՞ մեծանուն բառագիր . . . :

Ձրանք սակայն թէ Պ. Նորայր իսպառ անտեղեակ է Ֆրանսերէնի նրբութեանց, և այս՝ Camouflet բառի առթիւ քաջ կ'երեւի : Մեծ վարպետը կը գնէ անոր առջեւ . Մուխ քարտիսի փչեալ ընդ խաղ ընդ երեսս ուրուք : Ընդ երեսս ըսածն Au nezն է : Մեր Ֆրանսագէտը գիտէ թէ Au nez Ընդ երեսս կըրնայ թարգմանուիլ, այլ չգիտեր թէ փոխարեքրական իմաստով կամ բնիկ առման մէջ գործածուած ատեն . . . :

Կարգն եկաւ Պ. Նորայրի գիտական և ընդհանուր անհմտութեանց բազմադիմի սխալներու մէկ շարքն ալ տեսնելու :

Մեծ գիտնականը Prurigo, կը գնէ Քրախնքխալ, Échauboulure՝ Մոլաքոր . ո՞չ մէկը ճիշդ է, ոչ միւսը : Քրախնքխալ Échauboulureն է, իսկ Մոլաքոր (հայ ժողովուրդը կ'ըսէ Մոլքոր) Urticair քսուած հիւանդութիւնը : Goutte, Ուանաութիւն, սխալ բառ . Goutteը պղտի յողերու տեսակ մը հիւանդութիւն է և ոտից միայն չպատկանիր . Avoir la goutte aux mains : Բառերու անճշդութեանց անպատեհութիւնը յանհունս կը մեծնայ դիտութեան մէջ : Anthrax, Այտու մն ինչ մարմնոյ վտանգաւոր . Կայծակն : Charbon, Տապ մարմնոյ քաղցկեղային . Կայծակն, Ս. Կայծոռիկ (Տես և Anthrax) : Երկուքին ալ սահմանները չփոթ' նաև սխալ : Գիտութիւնը Charbonը ժահրաւոր (virulent) ախտ մը կը ճանչնայ որոշապէս, իսկ Anthraxը՝ ո՞չ : Թէ Anthraxի և թէ Charbonի Կայծակն դնել (առաջինին յոյն՝ երկրորդին լատին ստուգարանութեանց նոյնութենէ խաբուելով), թանձր և աններելի սխալ մ'է : Charbon նմանութիւններ ունի Pustule maligneի հետ : Գիտեցիրք թէ Furoncleի սահմանն ևս թերի է ու

սխալ : Մեր գրաբառագէտը շարունակ հին հայերէնը քրքրելու տեղ՝ որքան աւելի լաւ կ'ընէր թէ իրեն և թէ իր բառգրքի համար՝ քիչ մ'ալ գիտութեամբ զբաղելով և կամ գոնէ քիչ մ'աւելի ուշադրութիւն ընծայելով անոր՝ որ դարուս առաջին պէտքն է : Մարդուս գլուխը զարդարողը բառերը չեն : Գիտական ճշդութիւն ահա ինչ որ գլխաւորապէս կը պահանջուի բառգրքէ մ'ուր սպրդած լեզուային սխալներ երրորդական կարևորութիւն ունին, և յանհունս ներելի են բաղդատարար : Շարունակենք մեր քննութիւնը : Նորայրեան բառգիրքը Convulsion կը գնէ Կարկամութիւն, կծկութիւն (մկանց), Crampe, Կարկամութիւն, կծկութիւն մը կանց (ի սրունս և յոտս), (Երկուքն ալ թերի ու սխալ) . Contraction, կծկութիւն, կարկամութիւն . Crispation, կծկութիւն, կծկում . Constriction, դարձեալ՝ կծկութիւն, կծկում (հոս ևս սահմանը սպաննուած) : Ըսել է թէ Convulsion, Crampe, Contraction, Crispation, Constriction, ամենն ալ գրեթէ հոմանիշ իրարու : Ապրի մեր գրաբառագէտը : Cardialgie, Ստամոքսացաւութիւն . սխալ . Gastralgies է այն : Bronchotomie, Հատանելն զցնցուղս՝ ի դէպս հեղձման . նոր սխալում բառին ստուգարանութենէ, և թանձր անհմտութիւն : Նախ և յառաջ Հատանելն չէ Հերձելն է . Ցնցուղները (bronches) չեն հերձեր և չէ կարելի հերձել այլ շնչափողը (trachée-artère) կը ձեռքեն : Գիտական դրոշմ ու ճշդութիւն չկայ Carreau, Որովայնապնդութիւն բառի մէջ որ Constipation կը հասկցուի . նոյնպէս գիտական դրոշմ չկայ Diathèse, Տրամադրութիւն բառի մէջ՝ որ պարզապէս Dispositionն է : Kyste, կը գնէ Բուշտ, Enkysté, Թաղանթային !!!

Պ. Նորայր՝ որ գրաբառ գիտնալով ամեն բան գիտնալ և լոկ անով զբաղելով քաջ բառագրել կը կարծէ, յանձնապատանութեամբ լի՝ զանց կ'ընէ սաէպ մասնագէտներու դիմել, կերտուած գիտական ճշգրիտ բառերու կամ արդէն գտնուածներու հաւաքոյթներ քրքրել, և կամ գոնէ քիչ մ'աւելի խնամոտ ուսումնասիրութիւններ ընել : Նա Convolvulus, կը գնէ Գեղձ . Գեղձն է «ազգ բաղեղան կամ պատատուկ վնասակար» և այլն, մինչդեռ Convolvulus կամ Liseron անմեղ և անվնաս տունկ մ'է՝ որ ծառերու վրայ կը փաթտուի, և որ վնասակար պատահիճներու ճանկաւոր յաւելուածներն (griffe) չունի բնաւ : Պ. Նորայր Houxի կը գնէ Ձիչխան Գ. որ կատարեալ սխալ մ'է հայ բառարանի համեմատ : Coquelicot, Հարսնուկ, հարսնոյ ծաղիկ չէ : Anémone ո՞չ Պուտ է, ո՞չ Պտիկ, ո՞չ Պտուկկոտրուկ, ո՞չ

Պտուկկոտորիչ և ոչ Մափկոտորուկ: Մեր գրաբառագէտը գիտական մասին հին վկայութեանց չհատույ ամեն անգամ, որք կրնան հակագիտական շփոթութիւններ պարունակել, հակասական և սխալ իսկ լինիլ երբեմն . . . : Ո՛չ Luzerne Մարառուոյտ է, ո՛չ Hêtre՝ Փեկոն, ո՛չ Glycine՝ Ճենողկուզուկ, ո՛չ Lycopode՝ Գետնամամուռ, (այս վերջինը յատկանալի է տունկի մը՝ որու Ֆրանսերէն անունը կը պակսի մեծ բառգրքի մէջ): Ո՛չ If Կարմրածառ է, ո՛չ Cynoglosse՝ Ծանալեղու, ո՛չ Agavé՝ Ագաւենի, և ո՛չ Arec՝ Արեկինի: Ատոնց հայերէն բուն և ճիշդ հոմանիշները չենք դներ՝ որպէս զի մեր թշնամին «չօգտի», և մանաւանդ կրէ յարուցած անժամանակ պայքարի բոլոր անպատեհութիւնները . . . :

Կրնանք սակայն սորվեցնել — և գիտութեան մէջ միայն բժականութիւն չեն ասոնք — թէ՛ Digitaleի չէ թէ՛ ծաղիկն է «ի ձև գլխիվայր մատանոցի դերձակաց» այլ անոր պսակը (corolle)՝ թէ՛ սխալ է Corymbe, Ողկոյզ (ծաղկանց կամ պտղոց) թարգմանել, ներելի չլինելով գիտութեան առջև այդ բառը շփոթել Grappeի հետ . . . :

Մեծ բառագրի առջև Geai և Héron հոմանիշ են, և երկուքն ալ անխտիր կը թարգմանուին՝ ձայ, թէ և քոհօբօն իսկ քոհօբօն լինի իրարմէ: Phylloxeraի թէ սահմանի և թէ անոր յատկացուած Որթածճի բառի գիտական սխալ մը լինելը խօսուեցաւ արդէն: Պ. Նորայր Choucasի հայ համանշանակ դրած է Եղջերուկ բառ մ'որ իր մեծ բառգրքի մէջ չգտնուած ուրիշ թղտչունի մը կրնայ յարմարիլ: Ուստի առած է Պ. Նորայր Choucas, Եղջերուկ . . . :

Dynamique, Ծարժարանութիւն. Cinématiqueն է այն (բացակայ մեծ բառգրքէ). Dynamique, ք. Ծարժող, շարժական, Moteurն է: Ճիշդ այս գիտական բառի մէջ ստուգաբանութիւն պէտք էր փնտռել, մեծ բառագիր, և չէք ըրած՝ ձախորդ կերպիւ սխալելով: Dynamique, կը դնէք Ծարժարանութիւն, Dynamisme, Ուժականութիւն: Ապրիք, վարպետ:

Cravan (2դ առմամբ) և le Serpent devin ռամկական բառերը կան Նորայրեան երկի մէջ, մինչդեռ անոնց գիտական հոմանիշներն իրենց բացակայութեամբ կը փայլին: Bactérie և Microbe արտաքսուած են մեծ բառարանէ: Nombre carré, Le carré d'un nombre խօսքերն ալ նոյնպէս: Մի և նոյն բաղդի վիճակած է Evolutionի փոխաբերական ամենակարեւոր նշանակու-

թիւնը: Պ. Նորայր Erysipèleը այսինքն գիտուններէ գործածուածը կը խրկէ Erisipèlèի՝ որ թէ՛ ռամկական է և թէ՛ սխալ: Նա կը դնէ Escarreg՝ որ սխալ մ'է, ու բառարանէն դուրս կը ձգէ Eschareg՝ որ ճիշդն է ու գիտուններու գործածածը . . . :

Առաջին շարքի մը համար այսքան սխալներ կը բաւեն կարծես: Պ. Նորայր չկրնար այլ ևս բամբասել զմեզ իր «գրպարտիչ և յափշտակիչ», և ո՛չ ալ մեզի դէմ դատ բանալ «Օսմանեան դատարաններու առջև»: Պարտք մ'ալ ունինք սակայն. խոստացած ենք մէկ բառէ միայն երեք սխալ ցուցնել: Կատարենք այս խոստումը: Մեր սրբագրութիւնը չէ թէ խրթին բառի մը վրայ՝ այլ Assez օգնակարգ մակրայի առթիւ պիտի լինի: Պ. Նորայր «գարգացելոց» համար արժան կը դատի, անհրաժեշտ կը տեսնէ — խոնարհինք իր մեծ իմաստութեան առջև — թարգմանել աշխարհարառ հետեւեալ խօսքերը: Assez, 2. Սակաւնէ. Cela paraît assez vraisemblable, Այնչափ հասանկան չէրեւոր. Cette femme est assez jolie, Այս կին այնչափ աղւոր չէ. 3. Կարի, յոյժ. Une lettre assez longue, (այս անգամ գրաբառ), Նախ երկու յոյժ (une lettre très-longue ինչպէս պիտի թարգմանուի ուրեմն): Յայտնի է թէ մեծ բառագիրը չէ թէ համարակի պէս՝ այլ անկէ ալ աւելի կը սխալի այս թարգմանութեանց մէջ՝ զորս սրբագրել իսկ աւելորդ կը համարինք: Յիշեալ երեք խօսքերը բառ առ բառ և պարզապէս քաւակաւ բառով թարգմանելով՝ քաւ և ճիշդ իմաստը կը տրուէր ամեն ապահովութեամբ: Առջի երկու խօսքերուն մէջ մեծանուն բառագրի գլորման պատճառը Assezի, 2. իր բացատրութիւն դրուած Quelque peu (բուն նշանակութիւնը՝ վեր վար, քիչ շատ) խօսքն է՝ զոր երեսուն տարուան Ֆրանսագէտը Սակաւ ինչ կը հասկնայ ու կը թարգմանէ: Ի՞նչ պիտի ըսէ Հայ ազգը Պ. Նորայրի այս սքանչելի թարգմանութեանց մասին: Ամենթ, Պ. Նորայր, բիւր ամոթ: Հոս է ստուգիւ «որոտաչափնը քահքահ» ձգելու տեղը . . . 1:

1 Պ. Նորայր որ անիմաստի փոխաբերութիւններ բառ առ բառ թարգմանելով «հայ չքաւոր լեզուն» ճոխացնել կ'աշխատի, ինչո՞ւ չընդունիր որ նմանաձայնութիւնք եւս (onomatopée) «ճարտասանական գասագրոց մէջ կրնայ փնտռել այս բառի նշանակութիւնը» կրնան երբեմն տառապէտ թարգմանուիլ շատ աւելի իրաւունքով՝ երբ առանձին կերպիւ նշանական են, և մանաւանդ առ հասարակ գործածուած ժողովուրդէ: Պ. Նորայր կը տմտի թէ Trinquetի Տրնկէլ գործածեր ենք՝ ուրիշ գրագէտներու պէս:

Պ. Նորայր ըստած բառագիրը Sans doute, 2. Հանանակն-
 օրէն կը թարգմանէ՝ դենելով օրինակ մը. Il arrivera sans doute
 aujourd' hui: Մեծ բառագրի առջև այս ֆրանսերէն խօսքս և
 Il arrivera probablement aujourd' hui խօսքը համիմաստ են ըստ
 ամենայնի: Վա՛շ, մեծ քննադատ Նօրր-Տափի: Վա՛ն Լիդրէ, վա՛ն
 Ակադեմիա: Հանենք փեղոյրնիս այս հոյակապ անդիտութեանց
 առջև . . . :

Պ. Նորայր մտաւոր անցեալի մը մէջ՝ և ստէպ թանձրագէտ՝
 կը սխալէր Rail, Jan, Gruau, Coller. Taïaut, Campanule, Se dé-
 raidir, Bracandier, Poissonnière, Laver les couleurs, Boire à longs
 traits, Venir sans être invité բառերու առթիւ: Նա Timon կը
 թարգմանէր Առեղ. Grenier, Առատաղ. Vagin, Արգանդ արե-
 րան. Spirite, Որէհմայ. Chronique, Յերկարատեւ (հիւանդու-
 թիւն). Avant-veille, Յառաջընթաց օր երէկի, եռանդ. Septe-
 naire, Եօթնօրեայ ժամանակ հասակի մարդոյ. Vertèbre, Ողնա-
 յար (ուլան), երեք տեղ. Page, էջ (գրքի), Կանի՛ Կանի՛ տեղ: Casi-
 no (Ձրօսարան) կը գնէր Հոլարան. (մենք այդ բառը՝ կարծենք
 պատշաճապէս՝ յատկացուցած ենք Foyerի Յդ և Յդ նշանակու-
 թեանց, առաջնոյն ժողովեալ՝ երկրորդին կաճառանոց դրուած
 Պ. Նորայրէ): Glisser, 2. կը գնէր Մուծանել, արկանել տնիթի
 (շնեռի գրպան ուրուք). այս ալլանդակ սխալը հայերէնի կարգ-
 պէտք էր գրուիլ¹: Նա կը թարգմանէր, Les lieux saints, Պա-
 դեստին! Complément direct, Հայցական խնդիր, խնդիր բնու-
 թեան!! Complément indirect, Խնդիր սեռի!!! կը կարծէր թէ
 Préterit՝ առանցէն գործածուած՝ կը նշանակէ Յարակատար!!!!
 Նա սխալ կը թարգմանէր Pleiades, Hyades գիտական բառերը,
 ինչպէս նաեւ Oppositionի գիտական նշանակութեան սխալ հո-

Որքան ալ զայրանայ նա՝ մենք ճիշդի վրտի գործածենք երբ կարի յաջող
 նմանաձայնութիւն մը, ինչպէս նաև ձվձվալ՝ ձիձիւլ (թալուսներու): կը
 սիշենք թէ Հ. Արսէն Բագրատունի «Հայի Գիւցաղն»ի մէջ՝ որ Բագրատունի-
 է ք, Trotterի նշանակութեամբ Տրոտել նշանական բառը գործածած է:
 Կ'երեւի թէ «Հայ լեզուի այն ճշմարիտ աշխարհակալը» չէր գիտեր դնել
 Սուրալ. (ճակից կ'առնուք, Պ. Նորայր, թէ Սուրալ Trotter կը նշանա-
 կէ): Flou-flou (Չայն մետաքսեղէնի՝ հոյէ պատճառած — այս ալ պակաս ձեռ
 բառազբէ) Ֆրու Ֆրու գիտի թարգմանենք մենք, և շատ ու շատ կը սխա-
 լեք եթէ այս նմանաձայնական բառերու կերպով թիւնը նշան համարեք տղի-
 տութեան . . . :

¹ Կ'ուզենք գիտնալ թէ է նախորի մտկայէտը ի՞նչպէս և ինչո՞ւ զանց
 կը լինի Պ. Համանի կողմէ. Ի՞նչ սրբապղծութիւն է այս . . . :

մանիչ կը ցուցնէր: Koussou, Արովայնի որդերու օչուակար դեղ
 կը ճանչնար, կը կարծէր թէ Parasite անասնոց վրայ միայն կը
 ճարակի: Թէև ինք կրօնաւոր մը ժամանակաւ՝ None, Sixte, Pri-
 me, Complies բառերու առջև կը սխալէր թանձրագէտ: Նա՛ որ-
 պէս զի ամեն ինչ կատարեալ լինի, իր մեծ բառգրքի մէջ չէր հար-
 Vingtème բառի ար. երկու կարևոր նշանակութիւնները դրած
 է Vingtainեի առջև: Մեծ բառագիրն ու Նօրր-Տափի մեծ քննա-
 դասն չէր գիտեր թէ Taille երբ Հասակ և երբ Մարմին՝ իրան
 կը թարգմանուի, Ceinture երբ Գօտի և երբ Մէջք, Vertèbre
 երբ Ողնայար և երբ Լիսեռն, Tonneau բառն ալ երբ Տակառ
 և երբ Սակառ հարկ է թարգմանել . . . :

կը վերջացնենք ալ, վասն զի յոյնեցանք: Բոլոր ազգը զի-
 տէ ու կը վկայէ թէ այս սխալակրկիտ տաղտուկ պայքարը յա-
 րուցանողը մենք չենք: Նորայրեան բառգրքի ինչ ինչ լեզու-
 լեանց վրայ անհարկի յարգանքով դիտողութիւններ ըրած ենք մի-
 այն՝ չգիտնալով բնաւ թէ յանցանք մ'էր այս քրէական: Սխա-
 լի անհետեթ խնդիր քրքրել այնքան հեռի էր մեր մտքէ՝ որ այդ
 բաղձալրէպ երկի համար կարի պատուաւոր վկայութիւն մը
 տուած ենք՝ «դիմելի ճղուցութեամբ կը փայլի» ըսելով, խօսք մ'որ
 Պ. Նորայրի Բուր Կարգ-Կարգ կը տապալէ, ինչպէս նաև հաս-
 տատած՝ թէ «անհուն առաւելութիւններ» ունի այն իր նա-
 խորդներու վրայ, թէև մեր անկեղծ համոզումն այսպէս չ'ինչը,
 քանզի ըստ մեզ իր քննիչ և ընդարձակ-ութեան նայելով այդ «առա-
 ւելութիւնը» յոյժ հեռի էին «անհուն» լինելէ: Եթէ մենք՝ «հա-
 յերէնի ու ֆրանսերէնի տղէտ մը» բունի ասպարէզ քաշուած,
 այսքան վրիպակ կը գտնենք Նորայրեան հրաշակերտէ, և Կան
 անգամ աւելնալ գտնելու կարող ենք, ինչ պիտի լինէր՝ կը հարցը-
 նենք, այդ երկի վիճակը՝ հմուտ լեզուագէտի մը քննութեան
 տակ եթէ իյնար . . . :

Մեր մասին միտք չունինք բնաւ շարունակել տաղտուկ բա-
 նալէճ մ'որու խորշումով և ակամայ ձեռնարկեցինք: Մեր նպա-
 տակի հասած լինիլ կը կարծենք ապացուցանելով որ Պ. Նորայր
 չէ թէ անսխալ ու ամենագէտ՝ այլ կարի սխալական ու բա-
 ւական հետեւակ բառագիր մ'է: Թող զրազէտներու առ-
 ջև մի առ մի հերքէ նա մեր ցուցուցած սխալները՝ եթէ կարող
 է: Մեզ կը վերապահենք, երբ «ոչնէ՛ կամ հաբէր քեաննէ՛», հրա-
 տարակել մեր ուսումնասիրութիւնը իր բառգրքի ամենասխալ

ծրագրին և բազմադիմի թերութեանց ու անհեթեթութեանց վրայ, որու կրնանք յաշել նաև «Սխալներու երկրորդ շարք մը» այս անգամ սյուրը ցանկի մը ձևով: Մեր անիրաւ թշնամին սիւտի տեսնէ թէ «բառարան քանդել» ինչպէս կը լինի եղեր: Եթէ մեր ժամանակի չմեղքնայինք՝ կարի հետաքրքրական աշխատութիւն մը կը լինէր անշուշտ Նոբը-Տօմի քննադատութեան քննադատութիւն մ'ևս հրատարակել, նշանակելով հոն մեծ բառագրի հիմնական սխալներն ու անհաւատարի անգիտութիւնները . . . : Մեր թշնամույ բուն նպատակն այդ հրատարակութեամբ յայտնի էր . նա կ'ուզէր սպաննել՝ եթէ հնար է՝ բազմամեայ տաժանելի երկ մը՝ կոտորելով անոր հեղինակի վարկն Ազգի առջև:

Այս սխալակրկիտ հանդէսէ ետք՝ ուր Պ. Նորայրի հայերէնն ևս ընդարձակօրէն քննեցինք — զոր չէինք խոստացած — , զանց կ'ընենք զբաղիլ Պոքաշիոյի ամենապզտի վէպի թարգմանութեան «սխալներով ու քննադատելի բիծերով»: Թող ներքի լինի մեզ աւելի չերկնցնել մեր տետրակը՝ Պ. Նորայրի այդ թարգմանութեան քննադատութեամբ՝ որ ֆրանսերէնէ չէ և հետեւաբար ուղղակի վերագրութիւն չկրնար ունենալ մեր նպատակի հետ: Աւելորդ չթուիր մեզ սակայն հարցընել յատկապէս մեծ թարգմանչին թէ general passaggio խօսքերն որոնց «իմաստն վաղուց ճշդած է» եղեր, ՌԻՐ, ԵՐՐ և ԻՍԶՊԵՍ ճշդած է: Այսպէս ուրեմն Նոբը-Տօմի մեծ քննադատը չնչին վէպի մը մէջ և առաջին քայլն առնելուն կը գայթի անփորձ տղեկի մը պէս: Bravo!, Solo! յոգնակին Bravis, Solis զննողն՝ արդէն նոյաւտաւոր կարծիք մը չտար իր իտալերէն հմտութեան մասին . . . :

Ինչպէս մեր նախորդ պատասխաններու՝ նոյնպէս և քննադատութեանս ընթացքի մէջ զգուշացած ենք մեր թշնամույ վրայ նախատինք և հայհոյանք թափելէ՝ զիտնալով թէ այդ գիւրին զէնքը անազնիւ անձանց յատուկ է միայն, և ուրիշ բանի չծառայեր՝ բայց եթէ զինք գործածողները նուաստացընել հանրութեան առջև: Բաւական սեպեցինք հեղինակն ձև մը գործածել ընդհանրապէս՝ մեր մեծ վարպետէ սորվելով թէ «Հեգնութիւնը զօրաւոր զէնք մ'է (եղեր) երբ հեգնողն կը խօսի յանուն գիտութեան»: Պ. Նորայրի հետ ունեցած մեր հին վիճարանութեան մասին բոլոր ազգը զատեց թէ որ կողմն էր իրաւունքն ու քաղաքավարութիւնը: Հիմայ ալ անաչառ և ուղիւ գրագէտք թող զատեն այս լեզուագիտական պայքարն իր ընդհանուր կերպարանքի տակ և Պ. Նորայրի՝ այն անհեթեթ բծախնդրին՝ անսխալութեան տեսակէտով:

ՄԵՍՐՈՊ ՆՈՒՊԱՐԵԱՆ

ՎՐԻՊԱԿՔ

Քննադատելու դիտմամբ Նորայրեան բառարանէ եղած ընդօրինակութեանց մէջ երկու անուշադրութեան սխալներ սորդած լինելով՝ հեղինակը հօրի կը համարի ուղղել զանոնք՝ հարկաւոր սպէս փոփոխելով նաև այն խորհրդածութիւններն՝ որք կը վերաբերին այդ սրբագրեալ տողերու:

Երէ 17, որ 25, կարգաւ այսպէս . Civilisation, Քաղաքակա- նութիւն, Քաղաքաւորութիւն: Քաղաքականութիւն արդի հաս- յերէնով կը նշանակէ Politique, իսկ Քաղաքաւորութիւն բա- ռով սովորութիւնը կը սորվեցընէ մեզ հասկընալ Bourgeoisie: Քաջ բառագիրը թէ Citoyen և թէ Bourgeoisie անխտիր կը գնէ Քաղաքացի: Թարգմանիչք՝ իրմէ շատ աւելի ճշդութեան բարեկամ՝ սովոր են աւաջինին զնել Քաղաքացի, իսկ երկրոր- զին՝ Քաղաքաւոր, ինչպէս Politiqueի կը գնեն Քաղաքական, Civilի Քաղաքային՝ զանազանելու համար: Օտեան էֆէնտի Bourgeoisի յարմարցուցած է ընտիր բառ մը՝ Քաղքենի:

Երէ 41, որ 13, կարգաւ այսպէս . Faux, Տ. Սուտ, ստու- թեամբ: Raisonner faux, Պ. Նորայր կը սորվեցնէ թարգմանել. Սուտ կամ ստութեամբ տրամախոհել: Կեցցէ մեծ բառագիր: իսկ Chanter faux՝ Չախողակի երգել (Չախողակի առջև կրկին աստղանիշ դրուած): Ինչ կը նշանակէ Չախողակի երգել. ինչ որ ալ նշանակէ՝ յայտնի է թէ Chanter fauxի (հետևապէս նաև Jouer fauxի) նշանակութիւնը սղաննուած է բոլորովին:

Այս առթիւ հետեւեալ վրիճակք ևս կը սրբագրուին .

Երև	Տող	Վրեղուի	Ուղեւ
25	25	տեղի	տեղ
27	4	Prendre à tache	Prendre à tâche
40	15	Charger, 3	Charger, 6
41	2	Faiblesse, 5	Faiblesse, 7
42	10	վարկանիմ	համարիմ
43	15	յերկմիտ	երկմիտ
47	14	Յրիտասարդ գեղապանձ	Յրիտասարդ գեղապանձ և զարդապանձ
50	21	Phylloxera, Phylloxéra, ինչպէս կայ նաեւ Phylloxéré, Phylloxérien : Պ. Նորարի Phylloxeraն սխալ է թէ ըստ Լիզրէի և թէ ըստ Լարուսի : Յրեք սխալ միայն Phylloxéra բառի՝ այսինքն մէկ տողի մէջ. ուղղագրութիւն, սահման, և դրուած հայ հոմանիչ՝ Արթաճճի : Ստուգիւ գեղապանց բառարան . . . :	

Գին՝ 3 դահլն. արծաթ :

2013 132

« Ազգային գրադարան »

NL0058447

